

Josef Andreas Jungmann S.J.

MISSARUM SOLLENNIA

Genetické vysvětlení římské mše

Herder Wien-Freiburg-Basel

/Podrobný výtah dle 5. vydání 1962/

Jungmannovo *Wissarum sollemia* je považováno za světové standardní dílo; v německém originálu má dva díly, každý přes 500 stran velkého formátu. Od 1948 do 1962 se v němčině dočkalo pěti vydání a bylo přeloženo do všech světových jazyků.

Tento výtah se snaží podat vše, co se v originálu jeví jen trochu důležitě nebo zajímavě a má dvě zvláštnosti:

První zvláštnost je dost nepříjemná: je to spousta chyb, překlepů, převopisných neúspěšností a anakolutů čili vybočení z vezby. Plynou jednak ze způsobu, jak byl výtah pořizován /totiž z originál u přímo do psacího stroje/, jednak z nepříznivých okolností, kterými byla provázena celá práce. Až nechte se těmi chybami odradit, vše sama je opravdu hodnotná - a až vám ty chyby půjdou příliš na nervy, poproste Pána za toho, kdo je napáchal.

Druhou zvláštností je dvojitá stránkování: v pravém rohu běžné stránkování tohoto výtahu /celý bude mít snad asi 300 stran/ a uprostřed stránkování originálu. Pokud se v textu odkazuje na jinou stránku, je tím vždy myšleno toto stránkování uprostřed /chybějící strany je třeba hledat na nejbližší předcházející stránce: např. 100 na str. 99 asi v první čtvrtině/. Další výhodu může mít toto stránkování uprostřed pro srovnání s originálem.

Zpracovatel tohoto výtahu si zcela vyjímečně a ojedinelě dovolil přičinit vlastní poznámku; ta je vždy uvedena ve dvojitě závorce // //.

Ú v o d

Odkazu našeho Pána "Toto konejte na mou památku", odkazu určenému lidem nejrozmanitějších kultur a všech věků /dokavad On nepřijde, bylo třeba dát takovou vnější podobu, takovou formu, která by lidem otevírala vnitřní /božská/ bohatství tohoto odkazu, a která by zároveň chránila tento odkaz před snížením /na úroveň třebaš nějaké pobožnosti nebo estetického zážitku/ a zesvětštěním. Touto formou je **l i t u r g i e** máše sv.

Jako každá jiná stavba, která prošla staletími, byla i tato liturgie podrobena různým proměnám a úpravám podle duchovních proměn a chápání toho kterého století; přitom je až s podivem, jak pietně byla zachována základní forma totiž Eucharistie /tj. vzdávání díky/, i když byla někdy poněkud překryta jinými motivy.

Tak se mešní liturgie během tisíciletí stala útvarom značně komplikovaným, v němž se každý jen tak nevyzná. Je jí možno přibrovnat k starobylému hradu s mnoha staršími a novějšími přestavbami a přístavbami a úpravami, jež ve svém celku působí dojmem imponantním a vznešeným, ale v jednotlivostech jsou značně nepřehledné a někdy i méně srozumitelné. Modernímu člověku se lépe bydlí v moderním domě s výtahem, než ve starobylém paláci s úzkými schodišti a křivými chodbami. Kdo hledá trochu důkladnější poznání celkového plánu i jednotlivých částí, je odkázán na historické studium. A tato kniha chce podat především došavadní výsledky **h i s t o r i c k ý c h** studií, jež zvláště v posledních desítiletích nebyvalou měrou obohatily naše poznání a chápání liturgie.

K správnějšímu pochopení liturgie nemálo přispělo novější době i plnější a hlubší chápání Círky jakožto Božího lidu /vedeného svěceným kněžstvem/. Jestliže tridentský sněm zdůraznil, že náš Pán zanechal obět máše sv. **C í r k v i** a jestliže Církev je veškeren lid Boží /nikoli pouze klerus/, pak je zřejmé, že konání liturgie přísluší celému Božímu lidu /a nikoli pouze kleru/ a že tedy liturgie má charakter eminentně společenský /a nikoli soukromý/. Dokladem toho jsou

i např. mnohé formy liturgií orientálních i původnější formy liturgie římské.

Hlavní část knihy se snaží postihnout genetický vývoj jednotlivých obřadů a modliteb římské liturgie. Této hlavní části jsou předeslány dvě části přípravné. První část sleduje vývoj liturgie jako celku počínaje prvním Zeleným čtvrtkem a tá i v oblastech mimořímských. Druhá přípravná část si všímá proměn mešní liturgie v rámci církevního společenství zvláště podle různých způsobů a stupňů účasti lidu. První kapitola pojednává o podstatě oběti mšev., jež má na rozdíl od oběti kříže smysl především kultovní.

Snad se ještě hodí poznamenat, že nechceme být ani ctiteli starobylosti, jakobychem více hodnotili starobylé způsoby právě jen proto, že jsou starobylé a méně hodnotili novější útvary, jako třeba kněžské požehnání na konci mše, mohou mít bohatý obsah i sílu výrazu; ani nechceme v každém úkonu a výrazu liturgie vidět za každou cenu projev nejnádhernější poesie a nejvyšší krásy, jako někteří mystičtí autoři /Paul Claudel/: to už ctihoďný Bona, kardinál římské Církve /*1674/, vtipně poznamenal o postavení jáhna při zpěvu evangelia: Tady se ukazuje, jak se dnes považuje za jedině správné to, co se ponenáhlu vyvinulo z nerozumění a z nečbalosti; a protože původ toho množství novější autoři neznají, vymýšlejí různé alegorie a mystické výklady, aby přesvědčili lid, že to bylo zavedeno vhodně a moudře, - Hlavním kritériem pro hodnocení mešní liturgie musí být především to, jak ta která forma liturgie je věrným a výstižným konáním a důstojným, srozumitelným a působivým rozvinutím příkazu našeho Pána: Toto konejte na mou památku!

I. Č Á S T

PODOBA MŠE V PROMĚNÁCH STALETÍ

1. M š e v n e j s t a r š í C í r k v i
p r v o t n í

Slavení mše sv. má svůj počátek "v noci, ve které byl zrazen": ještě před tím odevzdal svým věrným svátostné tajemství, jež se mělo stát pro všechny časy zároveň obětí Církve. Byla to noc, v níž na památku veliké noci východu z Egypta jedli beránka jakožto předobraz Beránka Božího.

Ačkoli evangelisté vcelku opomíjejí ritus velikonočního beránka a ten jistě nepatří pod příkaz našich o Pána: T o t o k o n e j t e, přece je zajímavé pokusit se o rekonstrukci Poslední večeře právě v rámci tohoto ritu.

Malé rozdíly mezi evangelisty v líčení Poslední večeře /Mt 26,26-29; Mk 14,22-25; Lk 22,15-20; 1 Kor 11,23-25/ je možno nejenáze vysvětlit rozdíly v liturgické praxi /eucharistie se konalo už po více le t dříve, než byla napsána evanĝelia!/. Protože Lukáš a Pa vel uvádějí, že Kalich byl ustanoven postquam coenatum est = po večeři, domnívá se většina exegetů, že mezi Chlebem a Kalichem byl při Poslední večeři delší časový odstup, který ovšem potom při konání "pouhé" Eucharistie vymizel, takže se o něm Matouš a Marek nezminují.

Za časů našeho Pána byl ritus velikonoční večeře tento: Napřed byly předloženy také zeleniny a nekvašený chléb jako připomínka nouze při vyjití z Egypta. Potom se ptal nejmladší člen rodiny na významtěch zvláštněních zvyků při této večeři a otec rodiny vyprávěl se vzdáváním díky Bohu o někdejších útisku v Egyptě a o vysvobození z otroctví. Pak byla recitována první část Hallelu/=Chvaly; stejné slovo jako Alleluja=Chvalte Pána/; byl to žalm 112 /Chvalte Pána všichni jeho služebníci.../ a část žalmu 113 /Při vyjití Izraele z Egypta.../ a sice tak, že uprostřed a na konci každého verše žalmu všichni přítomní odpovídali Alleluja. Potom vzal hospodář jeden z nekvašených chlebů, vyslovil nad ním požehnání, rozlámal jej a roz-

děлил všem; tento obřad bratrského společenství jednoho chleba byl počátkem večeře. Jedl se pečenný beránek s chlebem a zeleninou, při čemž způsob jídla a pití nebyl rituálně nijak omezen. Po jídle vza l otec rodiny pohár s vínem, držel jej trochu pozdvížený a říkal děkovnou modlitbu po jídle /srovnej "kalich žeh nání" 1 Kor 10,16/, potom z něho všichni pili. Na to se recitovala druhá část žalmu 113, žalm 114 /Miluji Pána, neboť vyslyšel.../, žalm 115 /Dávěřuji...Kalich spásy vezmu.../, žalm 116 /Chvalte Pána všichni.../, žalm 117 /Díky vzděvejte Pánu.../ a žalm 135 /Chvalte Pána, neboť je dobrý...A vyvedl Izraele z Egypta.../ s pravidelnou odpovědí: Neboť na věky je milosrdenství jeho: tyto žalmy tvoří druhou část Hallelu= Chval.

/Je zřejmé, že výrazům "žehnání, požehnání" nesmíme podkládat křesťanský smys l, jak to chápe náš kánon, když při slově benedixit=požehnal, předepisuje znamení kříže. V této souvislosti je zajímavé, že dvojici sloves gratias agens benedixit = díky vzdal a požehnal, jak ji má římský kánon a např. i kánon byzantskoslovanský, nemá žádný z textů Nového zákona. Matouš a Marek mají u Chleba pouze eulogésás=požehnal /nebo přesněji:dobrořečil/, kdežto Lukáš a Pavel mají u Chleba pouze eucharistéás, kdežto Pavel mluví o potérion téa eulogiás. Z toho třeba usuzovat, že pro svatopisce se význam slova eucharistéás kryl s významem slova eulogésás a že bychom tedy místo vyrazů požehnal, požehnání měli raději užívat slov dobrořečil, dobrořečení, a takto také překládat slova kánonu: díky vzdal a dobrořečil./

Tonoto obřadu velikonoční večeře použil Ježíš pro ustanovení Eucharistie, když na počátku při rozdávání rozlámaného chleba místo předepsaných slov:"Toto je chléb bídy, který museli jíst naši otcové při východu z Egypta" řekl:Toto je mé tělo - a podobně i při Kalichu, když bylo po večeři. - /Jestliže učedníci jdoucí do Emaus poznali Pána "při lámání chleba", je tomu třeba rozumět nikoli tak, že Jej poznali podle samotného úkonu lámání /na tom nebylo nic neobvyklého/, nýbrž podle neobvyklých slov díkyčinění, jež byla

vlastní brávě jen Ježíšovi: např. z oslovení "Otče" nebo podle dalšího textu díkyvdání, jež už nebyla starozákonní, nýbrž evangelium=radostná zvěst našeho Pána./

Příkaz našeho Pána "T O T O konejte na mou památku" křesťané jistě nikdy nevztahovali na jídlo velikonočního beránka; zdá se však, že aspon někdy a někde konali Eucharistii /již byl od počátku rezervován název lámání chleba/ ve spojení s nějakým společným jídlem, a jakousi hostinou. Pak to bylo jen křesťanské umocnění náboženského smyslu, který u židů mělo každé jídlo, zvláště pak společné jídlo sobotní, vždyt i sám Pán se projevoval svým věrným po svém zmrtvýchvátání pravidelně při jídle a také při jídle se s nimi rozloučil před svým Nanebevstoupením.

Hlavní náboženskou náplň takového společného jídla tvořila u židů různá děkování za mocné skutky Boží ve prospěch vyvoleného národa /např.: Děkujeme ti, Jahve, náš Bože, žeš našim otcům dal v dědictví vzácnou, dobrou semí, žeš nás, Jahve, náš Bože, vyvedl z Egypta a vysvobodil z otroctví. Děkujeme ti za tvoji úmluvu, kterou jsi potvrdil na našem těle, za tvůj zákon, kterému jsi nás naučil../. Taková díkyvdání se konala na počátku jídla při rozdávání rozlámaného chleba a ke konci při společném poháru. Podle tohoto děkování býval celý obřad společného jídla nazýván Eucharistia-

Křesťanům doporučuje Didaché /"Nauka dvanácti apoštolů" z konce prvního století od autora obráceného židovství/ konat takovou "Eucharistii" takto: Nad chlebem: Děkujeme ti, náš Otče, za život a za poznání, které jsi nám sdělil skrze tvého služebníka Ježíše. Tobě česť na věky? Jako tento chléb byl rozptýlený po stráních a nyní byl spojen v jedno, tak sjeďnoť tvoji Církev od končin země do tvého království. Neboť tvoje je sláva a moc skrze Ježíše Krista na věky. A nad společným pohárem: Vzdáváme ti díky, svatý Otče, za tvé svaté jméno, jemuž jsi připravil příbytek v našich srdcích, a za poznání a víru a nesmrtelnost, které jsi nám sdělil skrze tvého služebníka Ježíše. Tobě česť na věky! Ty, Pane, Vševládc, jsi všechno učinil pro tvé jméno. Pokrm a nápoj jsi dal li-

dem k osvěžení, aby ti dě kovali... Především však Ti vdáváme díky, že jsi mocný. Tobě čest na věky! Pamatuji, Pane, na svou církev...

Svátostná Eucharistie se slavila samostatným obřadem až po této náboženské hoře tině, nebo i společným obřadem při tomto jídle, jak to popisuje sv. Pavel v 1 Kor 11,17-34. Historický vývoj zřejmě přál úplnému osamostatnění svátostné Eucharistie. Snad poslední památkou na původní způsob je ustanovení Církevního řádu Hippolytova /z konce 2. stol./ že nově pokřtěným se p ř e dkonsekrovaným kalichem podává mléko a med /a voda/; pozdější přepisovači /si s tím už asi nevěděli rady a proto/ upravili text tak, aby se med a mléko podávaly až p o konsekrovaném kalichu. - Tertullia a Hippolyt jsou svědky toho, že počátkem 3.století byla Agapé /bratrská a dobro činná/ hostina/ zcela oddělena od Eucharistie; na počátku dostává každý občanský kousek posvěceného chleba: "Je to eulogie, nikoli Eucharistie jako Tělo Páně." - Tak vedl vývoj k tomu, že obě konsekrace /původně oddělená jídlem beránka nebo jiným s polečným jídlem/ se úplně sblížily; následkem toho se obě děkonné modlitby spojily v jednu /naše preface/.

Protože mešní liturgie v š e c h ritu mají od prvopočátku stejnou základní strukturu, je třeba se domnívat, že forma této eucharistické modlitby je původu apoštolského; všechny liturgie mají společnou počáteční výzvu Sursum corda a Gratias agamus, jakož i některé další texty, které jsou podle Zjevení sv. Jana obsahem nebeské liturgie: Hosanna synu Davidovu - Svátý, svátý, sva tý je Pán Bůh všemohoucí - Tomu, jenž sedí na trůně a Beránkovi chvála, čest, sláva a moc na věky věků! - Totéž je třeba souditi o anamnesi/=památka/, jež je rovněž společná všem liturgiím; byla zřejmě vyvolána zvěřečnými slovy Páně: Toto konejte na mou památku: P r o t o tedy konáme p a m á t k u /Unde et memores.../

K úplnému oddělení svátostné Eucharistie od společného jídla jistě přispělo i všeobecné rozšíření křesťanství. Jakmile slavení Eucharistie překročilo rodinný rámec, přestalo být snadné důstojně spojit Eucharistii se společným jídlem, ačkoli ojedinele se toto spojení zachovalo až do 14.st.

Sv. Augustín to uvádí jako starobylý zvyk na Zelený čtvrtek na památku Poslední večeře; Socrates Historia eccl. to dosvědčuje v 5. stol. pro Egypt na všechny soboty v roce. - I když slavení Eucharistie "po domech" zcela nevymizelo, přece ideálem se stává jedna společná Eucharistie /sv. Ignác Ant.: Snažte se konat jedinou Eucharistii!/. ~~dz~~

Jakmile se Eucharistie osamostatnila od společného jídla, jehož čas byl podle židovského i hebrejského zvyku večeř, nabízelo se křesťanům jako nejvhodnější doba pro slavné konání Eucharistie nedělní ráno jako připomínka slavného zakončení Kristovy vykupitelské sarti; časnou hodinu ranní si částečně vynucovaly i hospodářské poměry /ještě před počátkem pracovní doby/. Sv. Cyrián pak později výslovně připomíná: Eucharistii slavíme ráno/in sacrificiis matutinis/, ačkoli byla ustanovena večeř, protože tak slavíme památku Zmrtvýchvstání Páně. /i jinak se doporučovalo při ranní modlitbě doma vzpomenout vždy také Zmrtvýchvstání Páně, nebo lépe vyjádřeno: ve vycházejícím slunci pozdravit zmrtvýchvstalého Pána./

V této souvislosti je zajímavá zpráva místodržitele Plinia ml. /poč. 2. stol./ císaři o křesťanech: Scházejí se v určitý den před východem slunce a střídavě zpívají Kristu jako Bohu hymnus Preface a Sanctus?/; přitom sezava zují také k řádnému životu. Navečeř se potom scházejí k prosté hostině /agapé?/. Závazek k vedení řádného života by mohl být /positivní/ paralelou k /negativnímu/ nečlennému vyznávání přestupků, jak o tom mluví Didaché zřejmě v souvislosti s Jak 5, 16 /Vyznávejte se jedni druhým/; z tohoto kořene se ve středověku rozbujela nesčetná a nekonečná vyznávání vin /exhomologésis/; stejného původu je asi i políbení pokoje na počátku liturgie a před přijímáním. Je nápadné, že většina apoštolských listů končí výzvou k bratrskému políbení; bylo by to možno považovat za vhodný přechod od čtení k Eucharistii./

Kromě toho mají apoštolský/i předapoštolský/původ i některé jiné drobnosti společné všem liturgiím: za začátek a zakončení orací /Dominus vobiscum-Et cum spiritu tuo, vivit et regnat in saecula saeculorum.Amen/, začátek eucharistické modlitby

/Vere dignum et iustum est/ i částečně její obsah /chvála Stvoření a milostiplného vedení Božího lidu. Stejného původu je nejspíše i čtení z Písma před počátkem Eucharistie, jakož i způsob zpěvu mezi dvěma čteními.

Hledáme-li odpověď na souhrnnou otázku, jakou formu měla mešní liturgie v prvních dvou křesťanských stoletích, pak je třeba říci, že Eucharistie byla chápána jako společná posvátná hostina Chleba a Kalicha na památku vykupitelského díla našeho Pána za vzdušání díků Bohu: základní formou tedy byla EUCHARISTIE nad dary /chápání Eucharistie jako oběti se projevuje teprve ve 3. stol./ - Toto chápání zcela odpovídá filosofickému a populárně-filosofickému myšlení tehdejší doby: platonismus a stoicismus rádí zdůrazňoval, že božstvo nepotřebuje našich obětí; jediný způsob oběti, hodný božstva, je mlčení nebo modlitba čistých slov: eulogia. Podle Filona Bohu nejvíce přísluší konat dobrodění, tvorstvu konat díky: eucharistein. Krása a řád kosmu, na něž upozorňoval tehdejší rozvoj přírodních věd, tvořily přední thema pozorování a rozjímání.

2. Od Justina po Hippolyta Řím.

Od filosofa a mudedníka Justina, který zcestoval celý tehdejší křesťanský svět, máme z poloviny 2. stol. první ucelený obraz slavení Eucharistie:

Potom /po křtu/ ho /nověpokřtěného/ vedeme do shromáždění těch, kteří se na zývají bratři, a tam konáme společné modlitby za nás, za nověpokřtěného a za všechny ostatní na všech místech... Po skončení modliteb se zdravíme navzájem políbením. Potom se tomu, kdo předsedá bratřím, přináší chléb a pohár smíšeného /totiž s vodou/ vína. Ten to vezme a vzdává díky jméno Syna a Sv. Ducha Otci všemohýra chválu a slávu a koná dále díkyčinění za to, že jsme byli od něho shledáni hodnými těchto darů. Když skončí modlitby a díkyčinění, zvolá všechen přítomný lid souhlasně: Amen. Amen je hebrejské slovo a zn.: Tak se stan. Když ten, co předsedá, vzdá díky a celý lid přisvědčí, rozdělují jáhni, jak se u nás nazývají, každému z přítomných z Chleba a smíšeného Vína, nad nímž bylo konáno díkyvzdá-

ní, k požívání a zanesou z toho nepřítomným. - A sám tento pokrm se u nás nyní nazývá Eucharistie. Tí se nikdo nesmí účastnit, kdo přesvědčen o pravdě na šeho učení nebyl očištěn v koupeli křtu... A v den, který má jméno podle slunce (=neděle/), shromažďují se všichni z měst i z venkova ke společné slavnosti, a pak se předčítají pamětihodnosti a poštolů nebo knihy proroků, jak dlouho to dovolí čas. Když předčítatel skončí svou službu, má přesešedající promluvu, v níž důtklivě napomíná, abychom se v životě řídili tímto krásným učením. Potom všichni společně vstanou a konají modlitby. A po skončení modlitby se přinese, jak bylo již shora řečeno, chléb a víno a voda, a přesešedající koná modlitby stejně jako díkyčinění, kolik je mu možno. Lid vyslovuje svůj souhlas slovem Amen. Potom se rozdělují z toho, nad čím byly konány díky, všem přítomným a po diakonech se z toho posílá nepřítomným. Kromě toho dávají majetnějši, jak kdo chce, podle uznání. Co se sebere, svěří se přesešedajícímu, který z toho pomáhá sirotkům a vdovám...

Podstata mešní liturgie je tu v obou případech líčena jako díkyčinění /nad chlebem a vínem/, s nímž všechen lid projevuje souhlas /Amen tu není pouhou odpovědí, nýbrž vyjádřením aktivní účasti na celém obřadu/. Justin, který sám byl laik, dosvědčuje, jakou váhu kladl všechen lid na toto vyjádření souhlasu. Tento společenský charakter celé slavnosti je ještě umocněn přijímáním všech přítomných i nepřítomných.

Veškerá "theologie" tohoto období chápe mái právě jako díkyvzdání /eucharistia/; věřící přijímají to, nad čím byl o konáno díkyvzdání. Také Amen je chápáno jako projev souhlasu s konáním díky.

Justin sám poznamenává na jiném místě, že Kristus nám dal chléb eucharistie jako památku na své utrpení a abychom rovněž Bohu děkovali.

Také Ireneus uvádí, že náš Pán ustanovil Eucharistii proto, aby učešníci Kristovi nebyli neplodní a nevděční.

Origenes zdůrazňuje: Vůči Bohu, který nás zahrnul dobrodiními, nemůžeme být nevděční. Znamením této vděčnosti vůči Bohu je chléb, kterému se říká Eucharistie.- Kde je patrné, k jak slovo

eucharistie, jež původně znamenalo konání díky, rozěiruje svůj význam a zahrnuje i "dary", nad nimiž se konalo dikuvzdání./

Přitom zaslouží pozornosti, s jakým nadšením autoři tohoto období líčí dobrodiní Boží (jak stvoření tak zvláště vykoupení), a jak zároveň zdůrazňují vnitřní oddanost a ochotnou poslušnost, z nichž tryská toto díkyčinění. Podle Klementa Alexandrijského sluší křesťanům vůči Bohu celoživotní děkování; to je výraz pravé úcty k Bohu. "Obět Církve spočívá ve slovu modlitby, jež jako kadidlo stoupá ze svatých duší, přičemž v této oběti je obsažena zároveň i celá oddanost vůči Bohu.

Církev na rozdíl od obětí pohanských a sterozákonních nepřináší Bohu oběti hmotné, nýbrž duchovní, totiž vzdávání díky /aristides, Athenagoras, Justinus/; proto křesťané nepotřebují ani oltáře ani chrámu /Minucius Felix, Tertullian/. Že tím ovšem nechtěli zcela popírat obětní charakter eucharistie, je zřejmé např. i z toho, že eucharistie byla považována za naplnění protoctví Malachiášova; proti exkluzivnímu spiritualismu gnostiků dovozoval Ireneus, že v eucharistii se prvotiny tvorstva tak zdokonalují, že se stávají Tělem a Krví Kristovou a tak vcházejí do čisté oběti Nového Zákona. Přitom trvá Ireneus na tom, že před Bohem je rozhodující vnitřní smýšlení a oddanost srdce a že teprve eucharistie Těla a Krve Páně je onou čistou obětí, o níž mluvil Malachiáš; teprve v Kristu je všechno tvorstvo sjednoceno a Bohu obětováno.

Tak se postupným vývojem došlo k tomu, že počátkem třetího století začalo být i přinášení darů ze strany věřících považováno za součást liturgie; za extrémní výjimky je třeba považovat názory některých autorů latinského středověku, které v darech věřících chtěly vidět skutečnou oběť v pravém slova smyslu /i na Východě se v některých liturgiích objevily podobné náznaky/.

3. Od Hippolyta až po rozsvět- vení liturgií

Nejdůležitějším dokumentem o církevním životě na počátku 3. stol. Apostolické paračosis /apostol-
ské podání/ od římského kněze Hippolyta, který
jako zastánce konzervativního směru chtěl ve svém
spise shrnout všechno, čeho je si třeba v církevních
zařízeních vážit jakožto apoštolské tradice; z to-
hoto důvodu /i když obsahuje některé osobní názory/
měl spis /známý též pod jménem Egyptský církevní
řád/ mocný vliv zvláště v koptickém, arabském,
ethiopském a částečně syřském překladu.

Spis začíná pokyny pro biskupské svěcení. Po-
tom jáhni přinesou dary /prosefory/, biskup se vše-
mi přítomnými presbytery na ně vkládá ruce a za-
číná díkyvzdání: Dominus vobiscum^W Et cum spiritu
tuo. Sursum corda. Habemus ad Dominum. Gratias
agamus Domino. Dignum et iustum est. Et sic iam
prosequatur: Vzdáváme ti díky, Bože, skrze tvého
milovaného služebníka /puerum/ Ježíše Krista, kte-
rého jsi nám v posledních časech poslal jak spa-
sitele a vykupitele a hlasatele /angelum/ tvé vů-
le. On je tvé Slovo "inseparabile" /v uvozovkách
uveďeny Hippolytovy zvláštnosti/, skrze něj jsi
stvořil všechno a v něm se ti zalíbilo. Seslal jsi
z nebe do lůna Panny, a tak se v jejím lůně vtělil
a byl prokázán jako tvůj Syn /filius/ z Duchu Sv.
a z Panny zrozený. Na plně tvou vůli a zjednáva-
je ti svatý lid rozepjal ruce, když trpěl, aby od
utrpení vysvobodil ty, kteří v tebe uvěřili. On
tedy když byl vydán /se vydal?/ k dobročinnému
utrpení, aby zrušil smrt a rozlámal pouta ďáblova
a pokořil peklo a spravedlivé osvětlil /inluminet/
a "terminum figat" /nejpíše: smezil smrt totiž
svým zmrtvýchvstáním/ a osvědčil zmrtvýchvstání,
vzal chléb a vzdávaje ti díky řekl: Vezměte, jez-
te, toto je mé tělo, které se za vás rozláme.
Podobně i kalich: Toto je má Krev, která se za vás
prolévá. Když to konáte, moji památku konáte. Pa-
mětlivi tedy jeho smrti a zmrtvýchvstání obětujeme
ti Chléb i Kalich vzdávajíc ti díky, žeš nás uz-
nal za hodné stát před tebou a sloužit ti.

A prosíme, abys posl al svého Sv. Ducha na oběť /in oblationem/ svaté Církvě. Sjednot a dej všem svatým, kteří přijímají k naplnění sv. Ducha/in repletionem/ k posílení víry /ad confirmationem/ v pravdě, abychom tě chválili a oslavovali skrze tvého služebníka Ježíše Krista, skrze nějž tobě sláva a čest Otci a Synu se Svatým Duchem ve svaté Církvi tvé i nyní i na věky věků. Amen. - Potom je poznámka o svěcení oleje /a sýra a oliv/, pro nějž je podána krátká děkovná formule /její část se dostala nejspíše z Východu přes galikánskou liturgii do dosavadního římského Pontifikále jako formule svěcení oleje na Zelený čtvrtek na stejné místo jako u Hippolyta: na konec Kánonu před Pater/. To dalším pojednání o presbyterátu a dia konátu atp se Hippolyt zmiňuje o tom, že nověpokřtění se z účasní mše počínaje společnou modlitbou a políbením pokoje před přinášením darů; pak následuje zmínka /nám už známá str 19/ o poháru mléka a medu /a vody/ před přijímáním kalicha.

Sám Hippolyt upozorňuje: Není naprosto třeba, aby biskup při Díkuvzdání /=Eucharistii/ používal přesně těch slov, jak jsme je uvédli... Jen má být jeho modlitba správná a pravověrná. - Taková volná kompozice textu /která nemusela být improvizací, nýbrž naopak výsledkem svědomité přípravy/ je doložena pro Řím ještě v 5. stol., pro Španělsko v 7. stol. Jának všeobecně se fixní texty věily od 4. stol. - Pro další vývoj některých liturgií je příznačné, že arabský a * ethiopský překlad Hippolytovo upozornění: Není naprosto třeba... překládá: Je naprosto třeba...

Vedle tohoto /čistě Christologického/ Hippolytovo typu eucharistické modlitby existoval ještě jiný typ, více navazující na tradici starozákonní s velebením Stvoření a milostiplného vedení vyvoleného lidu, se jmenováním andělských kůrů, zpěvem Svatý, svatý ...

Kromě toho je třeba předpokládat existenci ještě třetího typu řekněme hellenistického, kde je chvála Boží vyjádřována obraty z hellenistické filosofie; jeví se to např. v hromadění negativních atributů: Bože nevzniklý, nevyzpytatelný, nevyslovitelný, nepochopitelný, a v tom že předmětem chvály

je spíše moc a moudrost Boží než spasitelné skutky Boží. - Tyto různé typy zřejmě nemusely existovat každý zcela samostatně v čisté formě, nýbrž spíše v různém stupni vzájemného prolínání. - Formulace Hippolytova má beze sporu tu velikou přednost, že eucharistickou modlitbu podává v jednolitě ucelené formě /na rozdíl např. od našeho Kánonu rozdrobeného v jednotlivé modlitby často bez zjevné logické souvislosti/.

Všechny tyto typy mají společné základní schéma trinitářské a tak odpovídají různým formulím vyznání víry. Třetí část, vztahující se na Ducha Sv., je v Orientě od 4. stol. zvláště rozvinuta v epik lesi.

Protože nejen toto základní schéma eucharistické modlitby, ale i ostatní zvyklosti a okolnosti při konání liturgie byly stejné v celém křesťanském světě, možno v prvních stoletích mluvit o una, sancta, catholica et apostolica liturgia; jen tak bylo možné, že papež Anicet mohl biskupa Polykarpa ze Smyrny při jeho návštěvě v Římě pozvat k společnému slavení liturgie, jímž se skvělým způsobem projevovala ona koinonia=communio=communis unio, jež je znakem pravověrnosti ve vzájemné lásce.

4. K š e n a V ý c h o d ě o d 4. s t o l .

Jasná diferenciacce mešní liturgie se projevuje ve 4. stol. a sice podle vedoucích center náboženského života, jimiž byly na Východě především Alexandrie a Antiochie. Jedinečným /i když přechodným zjevem v oblasti alexandrijsko-egyptské je Euchologion biskupa Serapiona * z Thmuis, v oblasti antiochijsko-syrské je to liturgie 8. knihy Apoštolských konstitucí, zvaná také liturgií Klementinskou.

Serapion byl přítelem sv. Athanasia a sv. Antonína poustevníka; jeho Euchologion /sbírka modliteb/ bylo objeveno 1894 v jednom klášteře na hoře Athos. Modlitby ke mši /vedené bez rubrik/ mají tento postup: prosba o plodné čtení Písma, modlitba "když se po homilii vstane", pak řada formulí modlitby věřících: za katechumeny, za lid, za nemocné, za úrodu, za církev, za biskupa; všechny mají charakteristickou tradiční doxologii: skrze

KNěho /Krista/ je tobě /Bohu/ čest a moc v Duchu svatém nyní a na věky. Eucharistická anafora
2^a činá: Je hodno a spravedlivě tebe, nevzniklého Otce Jednorozeného Ježíše Krista chválit, velebit, oslavovat. Po chvále nevyzpytatelné Boží podstaty, jež se nám projevila skrze Syna, a kterou chválí "tisíce tisíců a desetitisíce desetitísiců andělů, archandělů, brůnů atd." následuje prosba: S nimi přijmi i naši oslavu, když říkáme: Svátý, svatý, svatý Pán Sabaoth, plná jsou nebesa i země jeho slávy. Po krátkém přechodu následují slova nad chlebem /1 Kor 11,23 b.24/ a nad vínem/Mt 26,27n/; mezi // ně je vložena prosba: Jako tento chléb byl rozptýlen...tak shromažď svou svatou církev. Po slovech nad kalichem: Ať sestoupí, Bože pravdy, tvůj sv. Logos na tento chléb, aby se stal Tělem Slova...a dej, aby všichni, kdo mají účast, přijali lék života..Prosba o užitečné přijímání přechází /celá anafora zůstává jedinou ucelenou modlitbou!/ v krátkou prosbu za zemřelé /možno číst i jejich jména/ a ze živé a končí doxologií. Obřad přijímání začíná lámáním chleba; následuje přijímání kleru, žehnání a přijímání lidu, jež zakončuje modlitba /děkovná/ celebranta.

Osmá kniha Apoštolských konstitucí, jež se vydávají za dílo papeže Klementa I. /proto "klementinská" liturgie/, ale ve skutečnosti pocházejí z 2. poloviny 4. století, je přepracováním "Apoštolského podání" Hippolyta. Mše /po biskupském svěcení jako u Hippolyta/ začíná čtverým čtením: ze **Žj** kona, z Proroků, z Apoštolů a z Evangelíí. Po homilii jsou vždy a prosebnou modlitbou lidu a spožehnáním biskupa zvláště propuštění katechumeni, energumeni, kandidáti křtu a kajníci. Následuje dvojjádná modlitba za věřící, políbení pokoje, umývání rukou a konečně po přinesení "darů" eucharistická modlitba, jež je takového rozsahu, že zřejmě nebyla určena pro skutečné použití, nýbrž měla být bohatou pokladnicí pro volný osobní výběr. Po úvodním dialogu začíná: Je opravdu hodno a spravedlivě především tě chválit, Boha skutečně jasnějšího, který byl přede vším stvořením ...jediného nevzniklého, bez začátku...který nic nepotřebuje a vše dobré uděluje...

Tyjsi všechno z ničeho povolal k existenci skrze tvého jednorozeného Syna...Skrze něho jsi stvořil především cherubíny a serafíny, mocnosti.... a potom tento viditelný svět...oblohu,...vodu k pití a očišťování, vzduch k vdechování a vydechování a rpo ton hlasu.../dále jsou vypočítány s chválou účinky ohně, moře, země, zvířectvo a rostlinstvo, vítr a déšť; potom člověk:/ Učinil jsi jej z nesmrtelné duše, kterou jsi stvořil z ničeho, a z pomíjejícího těla, jež je ze čtyř pr vků... /Pak je líčeno celé dílo spásy ve Starém zákoně: ráj, pád, smilování, Abel a Kain, Abraham, Melchisedech, Job, Isaak, Jakub, Josef, Mojžíš a Aaron, východ z Egypta pod mocnou rukou Boží./ Za vše ti budiž sláva, všemohoucí Pane! Tebe velebí nesčetné zástupy andělů... a veškeren lid má s nimi volat: Svatý svatý... Opravdu jsi svatý a přesvatý, nejvyšší a převelebný na věky; svatý je i tvůj jednorozený Syn, náš Pán a Bůh Ježíš Kristus, který nepohrdl nevěrným lidem /znovu se líčí nevěra starozákonního lidu/, ale podle tvé vůle se rozhodl stát se člověkem, On, Stvořitel lidí...žil svatě a učil pravdě...uzdravoval všechnu nemoc a slabost...byl vydán Pilátovi a odsouzen On, Soudce...přibit na kříž umřel On, dárce Života ...pohřben...vstal z mrtvých a po 40 dnech styku s učedníky vzat do nebe a sedí na pravici tvé, Bože a Otče. Pamětlivi tedy toho co pro nás trpěl, vzdáváme ti díky, ne kolik jsme povinni, ale kolik jsme schopni, a plníme jeho příkaz. Neboť v noci, ve které byl zrazen...Po slovech Usta novení následuje anamnese: Pamětlivi.../vypočítává se smrt, zmrtvýchvstání a druhý příchod/ přinášíme ti, Králi a Bože, podle Jeho příkazu tento chléb a tento kalich a zároveň ti děkujeme, žeš nás uznal hodnými stát před tebou a konat kněžskou službu, a prosíme tě, abys laskavě shlédl na tyto dary a abys je přijal ke cti tvého Krista abys na tuto obět seslal tvého Svatého Ducha, svědka utrpení Ježíšova, aby prokázal /apoféné/ tento chléb jako tělo tvého Krista a tento kalich jako krev tvého Krista, aby všichni, kdo mají účast, byli posílení ve zbožnosti, dosáhli odpuštění hříchů, byli osvobozeni od ďábla a jeho klamu, stali se hodnými tvého Krista a účastnými věčného života, tím, že jim budeš milostiv

všemohoucí Pane.- Potom následují nepřímky, jejichž deset částí vždy začíná slovy: Dále tě prosíme, a konečně závěrečná doxologie a Amen lidu.- Obřad k přijímání ještě nemá Pater /to se však objevuje velmi brzy nato/; začíná litaní jáhna a lidu, přípravnou modlitbou biskupa, zvoláním Ta hagia tois hagiois a hymnickou odpovědí lidu. Mezi přijímáním lidu se zpívá žalm 13.; závěr tvoří /po výzvě jáhna/ děkovaná modlitba a požehnání biskupa.

Obě tyto anfony /Serapionova klementinská/ byly podkladem pro vznik dalších liturgií; např. klementinská je základem liturgie v Orientě měl Basil Velký /+379/, který nejen obohatil texty mnoha citacemi Písma, ale uvedl do textů nový prvek, který se stal charakteristickým pro východní liturgie: zdůrazňované vědomí hříšnosti a posvátná hrůza před hrozným tajemstvím. Tento zvrat souvisí s bojem proti arianismu, který popíral božství Kristovo; proto se božství Kristovo tak zdůrazňuje, že se takřka připravuje cesta pro monofysitismus /jedinná přirozenost božská v Kristu/. Dosavadní doxologie, která zdůrazňovala úlohu Krista-člověka-Prostředníka /Sláva Bohu skrze Krista v Duchu/ se nahrazuje novým zněním, jež zdůrazňuje rovnost Syna s Otcem /Sláva Otci se Synem i Duchem./ V popředí už není milost, již Kristus přináší, nýbrž právo, jež vyžaduje jako h. rozný soudce. Před Bohem už nestojí "my, tvoji služebníci a tvůj svatý lid", nýbrž my, tvoji ponížení a hříšní a nehodní služebníci. Traktát o přijímání má název: S jakou bázni... máme přijímat tělo a krev Páně. Chrisostomus pak už mluví jen o "hrozných obětích", o "hrozném a děsivém Stolu", o "hrozných hodinách", kdy se koná Tajemství.- Nechtěným důsledkem tohoto nazírání byl rapidní pokles přijímání na Východě, na něž si stěžoval už sám Chrisostomus, a jehož si všiml i latinští Otcové 4./5. století /viz II, 448/.

Zároveň se slavení liturgie obklopuje leskem a okázalostí, jaké panovala na císařském dvoře: nádherná roucha, světlo, kadidlo, poklony a proskynešis: to vše přísluší biskupovi jakožto vysokému státnímu hodnostáři; přitom průvod kleriků a dary k oltáři a při rozdělování přijímání představuje neviditelné zástupy nebeských duchů.

Na východě dosahuje skvělost kultu už v 5. století takové úrovně, jakou měla latinská liturgie teprve někdy ve 13. stol. Lidé je od oltáře oddělen ozdobným zábradlím, jež ponehlu vyrůstá ve vysokou stěnu ozdobenou obrazy svatých/ikonostasis/; v Egyptě, Mesopotámii a Arménii 7.-9.stol., v Rusku vývoj končen v 14./15. stol./. Před počátek čtení se přidávají rozsáhlé přípravné liturgické útvary, před ně časem nové další, takže se liturgie neúnosně prodlužuje; odpomáhá se tomu tím, že celebrant říká orace potichu hned k tehdy, když jáhen koná s lidem přípravnou litanii, prefaci říká potichu, zatím co sbor umě zpívá Je hořno a spravedливо.

Ještě se zmíníme krátce o ostatních řeckých liturgiích východních.

Původní liturgie církve palestánské byla aramejská resp. syrská a z Palestiny pronikla na sever a na východ za hranice římské říše; souhrnně se nazývá východosyrská, u odloučených nestoriánská, u sjednocených chaldejská / V Mesopotámii a na pobřeží Malabarském/. Má tři různé anafory.

Z řecké liturgie antiochénské se vyvinula liturgie západosyrská nebo také Jakobove, jejíž slavným střediskem byl Jeruzalem /poutnice Eterie kolem 400, Cyril Jeruzalenský// Po koncilu řh Chalcedonském /451/, když většina západních Syřů přešla k monofysitismu /já kobité/, byla přeložena do syrštiny pod původním jménem /anafora Jakobova/; užívají ji též Maronité /vždy katolíci/. Syrština, jež se stala časem nesrozumitelnou, byla ve čteních litaníích nahrazena lidovou arabštinou. Z původní Jakobovy anafory je odvozeno asi 80 formulářů; v užívání je jich jen několik.

Po sněmu chalcedonském přešel k monofysitismu i patriarchát alexandrijský v Egyptě, řecká liturgie, jež se v dolním Egyptě do kopštiny a později částečně do a rabštiny, v horním Egyptě do ethiopštiny /17 formulářů anafory/. Vliv monofysitismu byl tak silný, že některé anafory se obracejí přímo ke Kristu, v ethiopštině jedna docela k Marii.

Nejsilnějším střediskem liturgie se časem stala Bysam Konstantinopol; z její liturgie je odvozena liturgie staroslovanská ve dvou podobách: liturgie sv. Basila a sv. Chrisostoma s částečně odlišným celým mšešním řádem /nikoli jen anaforou/; naprostá

neměnnost kněžských modliteb je vyvážena bohatostí hymnů a zpěvů, jež se mění podle svátků a církevního roku /stejně ja ko čtení/.

Nejvíce různých prvků /byzantských, syrských, původních místních, po přechodném sjednocení i západních: Žalm 42 a evangelium sv. Jana/ v sobě spojila liturgie arménská; má několik anafor.

Ze všech východních liturgií je dnes nejdůležitější byzantská; podáme zde krátce její schéma.

Před čteními jsou dva rozsáhlé obřady: proskomidie=příprava darů na zvláštním stole /pochází teprve ze středověku/ a evarxis=opatření, což je přibližně zkrácená forma našich Laud. Čtení začínají slavným průvodem /mikra eisodos/ kléru s knihou evangelií od oltáře po kostele zpět k oltáři za zpěvu několika hymnů /nakonci Trisagion tj. Hagios ho theos/. Čtení jsou jen dvě, z apoštoláře a z Evangelii. Modlitba věřících je zakončena prosbou za katechumeny a jejich propuštěním, a modlitbou za věřící; každý oddíl se skládá z jáhenské litanie a kněžské orace /modlitební typ byzantské liturgie/. Dary se přinášejí k oltáři /megalé eisodos/ ve slavném průvodu od prothesie chrámovou lodí za zpěvu chrubikon. Po políbení pokoje a vyznání víry začíná celebrant obvyklým dialogem anaforu, kterou však říká potichu /chor zatím dokončuje zpěv/, kromě přechodu k Sanctus, slov proměňování, slov oběti ta sa ek ton son soi proferentes po amannesi; po epiklesi čte jáhen diptycha; po prosebné modlitbě končí anafora doxologií a Amen lidu. Jáhenská litanie a kněžská modlitba uvádí společné Pater, jež je zakončeno trinitární doxologií. Následuje žehnání lidu, uka zování hostie se slovy Ta hagia tois hagiois, lámání a smíchání, při němž se do kalicha přidává teplá voda /dzeon/. Při přijímání lidu zpívá chod Keionikon. Liturgie končí děkovnou modlitbou a požehnáním kněze obojí je vždy uvedeno jáhenskou litaní. Konečně se rozdává antidoron, tj. chléb, z něhož byl při Proskomidii vyříznut "beránek" pro konsekraci.

E Z byzantako-slovaneké liturgie sv. Chrisostoma /je kra tší než sv. Basila/uvádíme v překladu O.S.Nekuly SSSR ukázkou vyznání hříšnosti a část anafory.

Při Velkém vchodu zpívá sbor cherukikon:My, kteří cherubíny tajuplně napodobíme i životodárné Trojici třikrát svatou píseň přinášíme... a kněz se modlí potichu:Žádný z těch, kteří jsou zapleteni do žádostí a naruživostí tělesných, není hošen, aby přistoupil k Tobě aneb se blížil nebo Tobě sloužil, Králi slávy! Neboť jest to věc veliká Tobě sloužit a hrozí se jí i mocnosti nebeské. Avšak Ty ses stal člověkem z nevýslovné a nezměrné lásky k lidem, ničeho nezměniv ani nepoměniv a nazván jsi byl našim Veleknězem a jak ožto Pán všehomíra odevzdal jsi nám slavení této vznešené a nekrvavé oběti... Tebe tedy prosíme, který sám, jediný dobrý jsi a rád sluchu poskytněš, pohlédni na mne, hříšného a neužitečného sluhu svého, a očisti srdce mé a duši mou od zlého svědomí a učin mne silným mocí sv. Ducha, abych oděn milostí kněžskou při tomto posvátném tvém oltáři trval a posvěcoval tvé svaté a neposkvrněné Tělo a krev tvoou předrahou. Neboť před tebou úpím šíjí maje skloněnu a tebe vzývám: Neodvracej ode mne tváře své a nezemítej sluhu svého, nýbrž učin mne hodným, aby ode mne hříšného a nehodného sluhu tvého mohly přineseny býti tobě dary tyto! Neboť ty sám jsi to, který obětuje a obětován jest, přijímá a rozděluje, Kristus,Bůh náš; a tobě vzdáváme čest spolu s věčným Otcem tvým a nejsvětějším i dobrým i životodárným Duchem tvým nyní i vždycky i po všechny vě ky věků. Amen.

Anafora za činá obvyklým dialogem:Kněz: Milost Pána našeho Ježíše Krista, láskaBoha Otce a účasť tenství sva téhocDucha budiž se všemi vámi! Lid: I s duchem tvým! K: Vzhůru srdce! L:Máme je k Pánu. K:Díky vzdávájme Pánu! L:Důstojno i spravedливо jest klaněti se Otcí i kSynu i sv. Duchu, Trojici svaté, jedné podstaty a nerozdílné. /Zatím co sbor zpívá tuto odpověď, modlí se kněz potichu:/ K:Důstojno a spravedливо jest tebe oslavovati,

tebe velebiti, tebe chváliti, tobě díky vzdávati, tobě se klaněti na všelikém místě panování tvého; neboť ty jsi Bůh nevýslovný, kterého nelze pochopiti, aniž viděti ani postihnouti, věčný, neproměnný, ty a tvůj ze stejné podstaty zplozený Syn i tvůj Duch svatý. Ty jsi stvořil nás z ničeho, a když jsme klesli, opět jsi nás pozdvihl a neopomíjel jsi činiti své, abys vedl a milostí svou nás obdařil v nebeské říši své. Za to vše děkujeme tobě a jednorozrozenému Synu tvému a Duchu tvému svatému, děkujem za všechno, co víme i čeho nevíme, za všechna dobrodiní viditelná i neviditelná, kterých se nám dostalo. Děkujeme tobě i za tuto svatou službu, kterou jsi ráčil přijmouti z rukou našich, ačkoli po boku tvém stojí tisícové archandělů a desítitísícové andělů, cherubínů a serafínů šestikřídých, mnohočetných a vznešených. /Nahlas:/ Vítěznou píseň zpívající, volající, vzývající, a říkající e.L: Svatý, svatý, svatý Pán zástupů, plna jsou nebesa i země slávy tvé. Hosanna na výsostech! Požehnaný, jenž přichází ve jménu Páně/Hosanna na výsostech. /Mezi tím se kněz modlí potichu:/ S těmito blahoslavenými mocnostmi my voláme k tobě, milostivý Pane, říkající: Svatý jsi ty a přesva ty a velemocná je sláva tvá, který jsi tak miloval svět, že jsi dal jednorozrozeného Syna svého, aby žádný, kdo v něho věří, nezahynul, nýbrž měl život věčný. On přišel a dokonal dílo, jež za nás přijal na sebe, a oné noci, kdy vydán byl, či spíše sám sebe vydal za život světa, vzal chléb do svatých a neposkvrněných rukou svých a díky učiniv požehnal a lámal a dával svým svatým učedníkům a apoštolům řka: /nahlas:/ Vezměte a jezte, toto je mé tělo, které za vás bude vydáno na odpuštění hříchů. L: Amen. K: Pijte z něho všichni, toto je Krev má Nového zákona, která za vás a za mnoho vylita bude na odpuštění hříchů. L: Amen. K: /potichu/ Pamětlivi tudíž jsouce tohoto spasitelného rozkazu a všeho, co za nás bylo učiněno, kříže, hrobu, zmrtvýchvstání po třech dnech, nanebevstoupení trůnu po pravici, druhého a slavného příchodu /pozdvihuje zároveň Chléb a kalich a říká hlasitě/

tvé z tvého tobě v oběť přinášíme za všech ny
a za všechno. L: Tobě pějeme chválu, tebe velebíme,
tobě děkujeme, Pane, i prosíme tě, Bože náš.- Ko-
nečná doxologie zní: K: A dopřej nám, abychom jed-
němi ústy a jedním srdcem oslavovali i velebili
přemocné jméno tvé, i Syna i sv. Ducha, nyn í,
vždycky i po všechny věky věků. L: Amen.

5. Latinská mše v křesťanském starověku

Latina se objevuje jako liturgický jazyk po-
prvé v severní Africe koncem 2. stol., kdyv Římě
byla liturgickou řečí řečtina; přitom je nám původ
latinské liturgie, resp. přechod od řecké k latin-
ské, jakož i její další vývoj velku zcela neznám;
teprve o 6. stol. máme bezpečná svědectví, ale to
se už představuje ve dvou hotových typech vynika-
jících /oproti liturgii východní/ bohatostí jedno-
tlivých formulářů podle liturgického roku / z vý-
chodních je znám pouze jediný zvláštní formulář
pro velikonoce ze starokřesťanského Egypta; ovšem
čtení a zpěvy se i na východě mění podle církev-
ního roku/ Tyto dva typy jsou římskoafričké a
gallský, oba ryze latinské.

Africké mše se nám sice nezachovala v úplném
textu, ale podle zpráv roztroušených u Tertulliana
a Augustina můžeme soudit, že v mnoha bodech těsně
souvisí s liturgií římskou. - V oblasti liturgie
gallské se obyčejně rozlišují čtyři formy: 1 ga-
llikánská /v užším smyslu/, keltská, starořpa-
nělská /mozarabická/ a milánská /ambrosiánská/.

Původní milánská liturgie byla velmi brzy
prostoupena prvky z liturgie římské; převzala do-
cela i římský kánon, ovšem ve starší podobě, než
si jej uchovala římská liturgie. /milánské liturgii
se podobala liturgie aquilejská a beneventská/. Ny-
nější milánská liturgie se liší v mnohých zajíma-
vých jednotlivostech od nynější římské.

Starořpanělská čili mozarabská liturgie je
dosud používána v jedné kapli domu V Toledě podle
Missale mixtum z r.1500, sestaveného ka rdinálem
Ximenem podle tehdy známých rukopisů /s menším vli-
vem římským/; ze starších rukopisů je však známa

její podoba původní, ještě před vpádem Arabů do Španělska 711.

Keltská liturgie není vlastně samostatnou a neměnnou formou liturgie; představa vuje spíše měnící se směs různých prvků /gallikánských, římských, mozarabských i orientálních/ jak jich při liturgii na misijních cestách používali irští a skotští mniši. /misál Stowe z počátku 9. stol. a misál Dobbio/

Nejvýznačnější a nejznámější formou této skupiny je liturgie gallikánská, která dosáhla rozkvětu počátkem středověku v říši Franků; hlavním pramenem pro poznání této liturgie je tak zv. Missale Gothicum ze 7. stol. /není to misál v našem smyslu, nýbrž Sakramentář pocházející nejspíše z kláštera Gregorienmünster v Elsassku/ a Lectionář z Luxeuil /kolem 200/, dále mnohé údaje u Rehoře z Tours /+594/ a Expositio missae ze 7. stol. /dříve připisována sv. Germánovi/ - /Sakramentář je sbírka modliteb výlučně kněžských jako jsou orace a Eucharistická modlitba./

Charakteristickým znakem gallského typu je rozdrobenost Eucharistické modlitby /anafory/ na jednotlivé modlitby, z nichž se většina upravuje podle církevního roku/jako v nynějším římském misálu na př. Communicantes nebo Preface/, přičemž ovšem existují i neutrální formuláři pro každou dobu. Formulace mnohých textů je ovlivněna bojem proti arianismu /podobně jako na východě/.

Rozkvet gallské liturgie netrval dlouho; chybělo jí totiž silné řídicí centrum, které by ji důstojně uchránilo před přebujelostí partikulární tvořivosti. Jistě i změna veřejnoprávních poměrů vedla k tomu, že v říši Franků byla gallikánská liturgie v 9. stol. nahrazena římskou; na britských ostrovech to souviselo s pronikáním anglosaského prvku, ve Španělsku se znovudobytím poloostova a vytvořením nových království.

Gallská mše měla v konečném stadiu toto schéma:

Začínala čtverým zpěvem: při příchodu kléru zpívá sbor žalm, po pozdravu biskupa Dominus sit semper vobiscum Trisagion /Hagios ho theos/ řecky

a latinsky, pak tři chlapci Kyrie eleison a konečně canticum Benedictus, jež biskup zakončí orací. Čtení jsou tři: ze Starého zákona, z Apoštoláře a z Evangelii; po druhém čtení se zpívá Chva lo-zpěv tří mládenců v peci ohnivé a další responsorium; před evangeliem se znovu zpívá Trisagion /rovněž po evangeliu/ a v průvodu k evangeliu se nese sedm svící. Po homilii následuje modlitba věřících: nejprve za věřící a pak za katechumeny /ti jsou potom propuštěni/, vždy a úvodní litaní jáhenskou. Dary se přenášejí na oltář ve ~~stau~~ slavném průvodu/"obětování" věřících se koná přede mší/ za zpěvu zvaného sonus. Nato biskup v promluvě zvané praefatio missae nebo missa vyevětluje květnatým slohem důvod a smysl Monané slavnosti a zakončí orací. Pak se čtou jména těch, kteří obětují nebo za které se má zvláštním způsobem obětovat, následuje políbení pokoje a orace. Konečně začíná biskup po obvyklém dialogu prefaci, vzanou immolatio nebo contestatio, jejíž základní myšlenka totiž děkování často přechází v prosbu. Po Sanctus je krátký přechod ke slovům Ustanovení a pak modlitba zvaná Post secreta nebo Post mysterium /ve Španělsku Post Fridie/, jež obsahuje většinou anamnesi a epiklezi. Lámání hostie je doprovázeno antifonálním zpěvem. Zvláštní modlitba /proměnná jako většina ostatních/ tvoří přechod k Pater, jež říkají všichni; zakončí je biskup embolismem. Vrcholem gallikánské mše je slavné biskupské požehnání před přijímáním a proměnnými formulami. K přijímání se zpívá žalm 33. nebo jiný vhodný zpěv, jež zakončí orace. - Charakteristikou gallikánské liturgie je sklon ke slavnosti, květnatá mnohomluvná řeč, jež často mění formu, takže z promluvy přechází v modlitbu a naopak, a konečně theologická zaměřenost proti arianismu, který se dlouho držel mezi germánskými kmeny a byl příčinou mnoha náboženských bojů. Jako příklad budiž uvedena z Missali Gothicum collectio ad pacem na svátek sv. Klimenta, která počáteční oslovení Trojice /jinak velmi oblíbené/ přehodnocuje v oslovení Krista:

Concordator discoriarum et origo sociatatis aeternae,
indivisa Trinitas, Deus, qui Sisennii infidelitatem

ab Ecclesiae unitate disiunctam per sanctum Clemen-
tem antistitem et subdis catholicae fidei et inec-
tie perpetuae es ritati: exaudi preces nostras

illamque nobis pacem tribue, quam quondam aethe-
rem ascensurus Apostolis reliquisti, ut quae prae-
sentium labiorum impressione inlegati fuerint os-
culo, tua custodia pacifici permaneant in futuro.
Quod ipse praestare digneris qui cum Patre.

5. Ř í m s k á m ě e o d 3. d o 6. s t o l .

Počátky latinské mše v Římě jsou zahaleny
hlubokým temnem. Z nejstarších rukopisů, kde se
s ní setkáváme /pocházejí od franských pisatelů
8./9. stol./, se dá s jistotou odhadnout způsob ko-
nění liturgie nejdále zpět do 6. stol. a to se Sa-
kramentář i Lektionář shodoval s nynějším stavem,
tzn., že se co do formy nesmírně lišil od před-
cházející liturgie Hippolytovy jak precizností
výrazů, tak bohatostí formulářů podle církevního
roku, tak komplexností Eucharistické modlitby /xx
/zvláště přímluvy a řady jmen svatých/.

Přechod od řečtiny k latině se uskutečnil
nejspíše v druhé polovině 3. stol. /soudíme tak
dle nápisů: řecké ustupují, latinských přibývá./
I když snad první latinská redakce eucharistické
modlitby byla překle dem z řeckého textu, přece
musíme předpokládat, že prodělala ještě dosti změn
Ambrož ve svých katechesích /konec 4. stol./ uvádí
některé texty, z nichž musíme soudit, že koncem
4. stol. existovalo jádro Kánonu počínaje Quam
oblationem a konče obětí modlitbou po proměno-
vání. Podle připomínky některých papežů, že jména
se mají uvádět inter sacra mysteria /Inocenci./,
inter ipae mysteria /Bonifác I./, oblatis sacri-
ficiis /Celestin I./, můžeme soudit, že počátkem
5. stol. byla součástí Kánonu i modlitba Te igitur
/příjemž její druhou část in primis quae tibi offer-
rimus je třeba spojit s následujícím Mementem
v jednu rámcovou formuli pro jmenování jmen/. Je
pravděpodobné, že Communicantes, Hanc igitur, Me-
mento etiam a Nobis quoque existovalo již za Lva
Velkého /polovina 5. stol./, zcela jistě za Gella-
sia I. /konec 5. století/, neboť pod jeho jménem

je uveden Kánon v tomto rozsahu v misálu Stowe:
Incipit canon dominicus papae Gila si.

Ačkoli se římská Eucharistická modlitba i ve starším jednodušším znění hodně liší od anafor orientálních, přece jsou nápadné některé podobnosti s liturgií v Egyptě /s Egyptem měl Řím čilé hospodářské i kulturní styky/: jakási *Secreta* před anaforou, přímluvy před proměňováním a *nemento* zemř. po něm, prosba před proměňováním *et ut nobis fiat /druh epikletum et salutare, per Christum Dominum nostrum per quem, admitti jubeas, qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis, offerimus praeclarae maiestati tuae de tuis donis ac datis, datus tés archaggelikus sou leitourgias /odpovídá starší redakci ambrosiánské/, sicuti accepisti munera tui iusti Abel, sacrificium patris nostris Abraham.*

Jinak možno mít za to, že ve srovnání s anaforami jiných liturgií, má římská stopy větší starobylosti /jednoduchý úvodní dialog, místo epiklese jen jednoduchá prosba o přijetí/. Zajímavé jsou i dvojice výrazů /zvláště v konečné redakci/: *rogamus ac petimus, accepta habeas et benedicas, quorum tibi fides cognita est et devotio, anectas ac venerabiles manus, de tuis donis ac datis, sanctum sacrificium - immaculatas hostias, omni benedictione coelesti et gratia, partem aliquam et societatem, praeceptis salutaribus moniti et divina institutione formati; někde trojice i pětice: benedictam, adscriptam...: je to stejný styl, jaký se uplatňoval v starořímské sakrální řeči.*

Charakteristikou římské mše jako celku jsou od prvopočátku tři orace: na počátku, po přinášení darů a po přijímání /někdy ještě další *super populum*/; jedinečným zjevem je *secretum* jakožto zhodnocení hmotných darů věřících.

Ve 4. stol. začínala mše čteními, po nichž následovala *oratio communis*, jež byla v Římě dvoučlenná: za katechumeny a za věřící. V této formě existovala až do konce 5. století a možná si ji představit asi jako *orationes sollemnes* na Velký pátek / s vloženou tichou modlitbou lidu kleče/. Žádá se, že to byl právě zase Galasius I., který tuto *orationem communem* nahradil novou podle vzoru

východních litaní /s odpovědí Kyrie eleison/; nejspíše to souvisí i s jeho úpravou Kánonu /většina proseb z oratio communis byla vložena do něj/ a tím že v Římě už prakticky nebylo katechumenů /Liber pont. říká o tomto papežovi: Fecit etiam et sacramentorum praefationes et orationes cauto sermone./ Anebrvalo dlouho a tato oratio Gelasii změnila místo, spojila se s první kněžskou orací a přitom se scvrkla na opakování pouhého Kyrie eleison.

Obrysy římské mše, alespoň pokud se jedná o kněžské úkony a modlitby, byly tak podle všeho ve své podstatě ke konci 5. s. stol. Hotovy; * další zásahy /zvláště Řehoře Velkého ke konci 6. s. stol./ byly už jen úpravami existujících prvků. Něco podobného bude platit i o zpěvech proměnných částí: i když jejich texty v pozdější době prošly mnoha změnami, jejich existence a základní schéma existovala lo již ke konci 5. stol. /platí to především o zpěvech mezi čteními. Ostých před muzickým uměním, který byl v Církvi prokazatelně snad až do Řehoře Velkého, nás nutí předpokládat, že ~~xx~~ až do té doby se jednalo o zpěvy velmi prosté.

Římská mše, jak jsme ji až dosud sledovali, byla především ta, jak se o nedělích a svátcích konala v "titulech" /= přibližně jako "farní kostel" / věčného města. Počínaje 6. stol., kdy se za nájezdů Gotů a Langobardů papež stává jedinou oporou a slávou Města, začíná se rozvíjet i společná bohoslužba celého města vedená papežem, tzv. statio /= nejspíše "shromáždění"/; podobné stationes byly obvyklé v ranném středověku i v jiných biskupských sídlech.

7. Nejstarší knihy římské

m š e

Nejstarší liturgické knihy jsou svědky především slavné sváteční bohoslužby. Každý z účinkujících měl k dispozici texty, které se týkaly právě jen jeho /jako i dnes např. každý z hudebníků má jen svůj hlas/.

Liber sacramentorum čili Sacramentarium obsahovalo původně jen tři proměnné mešní orace prefaci, nejprve v pozdější době i Kánon /dříve býval na zvláštních tabulkách/. Apostolus byl pro čtenáře, Evangelium pro jáhna, Zvláštní kniha byla pro ~~čtenáře, evangelium, pro jáhna, kříž~~ schola cantorum a obsahovala antifonické zpěvy k introitu, offertoriu a communiu. Cantatorium bylo určeno pro zpěváka starobylých zpěvů mezi čteními. Konečně zvláštní skupinu tvořily knihy zvané ordines, jež neobsahovaly mešní texty, nýbrž jen řekli bychom rubriky byly určeny pro jakýsi druh ceremonářů. - Východ zná dosud jen knihy tohoto druhu /nikoli jako náš misál/.

Sacramentaria se nám dochovala ve třech odlišných rámcových recenzích, jež byly až k v posledních stoletích celkem svévolně pojmenovány podle tří papežů: Leonianum, Gelasianum a Gregorianum.

Nejstarší Leonianum je zachováno v jediném rukopise ze 7. stol. a neobsahuje máše per anni circulum, nýbrž je jen volnou sbírkou takzv. libelli, tj. jednotlivých formulářů určených pro jednotlivé příležitosti. Římský původ celé sbírky je nesporný. Obsahuje 14 máš prosvátok sv. Vavřince, 28 pro Petra a Pavla atp. Některé formuláře /jako Při plenění Říma 455, pro biskupské svěcení Papeže Vigilia 537/ umožňují datovat sbírku mezi 440-550. Některé slovní obraty připomínají Lva Velkého, jiné formuláře pocházejí od Gelasia I. a Vigilia. Přes 200 orací /třeba částečně upravených/ přešlo do našeho misálu /do mešního řádu tři: Aufer a nobis, Deus qui humane substantie, Quod ore sumpsimus/.

Gelasianum je rovněž zachováno v jediném rukopise z poloviny 8. stol. a je rozděleno na tři knihy; první obsahuje máše pro dobu velikonoční a vánoční, druhá pro svátky svatých od ledna do prosince a dodatkem pro dobu adventní, třetí obsahuje Kánon, nedělní máše a velkou řadu máš votivních pro nejrůznější okolnosti. Římský základ /máše nikoli papežských, nýbrž jak se konaly v tituli/ je prostoupen a bohatě roznožen prvky gallikánskými /"Respice propitius ad Romanorum sive Francorum benignus imperium"; jména a formuláře

franských světců, mše votivní atp./; velká část orací pochází z Leoniana. -- V říši Franků bylo toto Gelasianum, jež ~~zřejmě pochází z 5. století~~ o něco později znovu přepracováno a doplněno, svátky pohyblivé i nepohyblivé byly pomíseny a tak vzniklo mladší neboli franské Gelasianum, jež se dochovalo v několika rukopisech; nejznámější je ze St. Gallen z roku asi 800.

Gregorianum je zachováno v několika franských rukopisech z 9. stol.,; jeho základem je sakramentář, který 785/786 poslal Hadrián I. Karlu Velikému a jehož původcem skutečně asi byl Rehoř Velký /z něho je v našem misálu např. preface vánoční, nynější redakce preface velikonoční a Ascensionis, orace Epiphaniae/. Protože obsahoval toliko "papežské" formuláře /kdy se konala statio/, doplnil jej Alkuin mnohými formuláři /např. nedělními/ pro farní potřeby z tradice gallikánské; později byl doplněn i z Gelasiana.

Pro čtení Písma se užívalo buď přímo knih Písma, do nichž byl vložen seznam kapitol připadajících na určité svátky /capitulare/, nebo byly pořizovány zvláštní výpisy z knih Písma /lectionarius, comes, epistolarium, evangeliarium/. Nejstarší je ~~z~~ comes z Würzburgu /7. stol./; už ~~z~~ tento comes je jakož i pozdější lectionáře /comes Alkuinův, comes z Murbachu/ jsou svědky toho, že výběr lekcí zůstal nejkonstantnějším prvkem v římské liturgii.

První počátky sbírek textů určených pro schola cantorum pocházejí z doby předgregoriánské, úplné sbírky zvané liber antiphonarius nebo antiphonale pocházejí teprve z doby karolinánské. Melodie se uchovávaly jen pamětí /první pokusy o notaci pocházejí z 9/10. stol./ . Určit přesně, jaký podíl na reformě zpěvu měl Rehoř Velký, je nemožné, ale jistě ne nadarmo se už ve středověku mluví o "gregoriánském" zpěvu.

Cantatorium bylo ~~už~~ určeno pro sólový zpěv Graduále, Alleluja a Tractu z ambonu; lid odpovídal krátkými veršičky; původem je zřejmě starší než Antiphonale, ale dlouho si svou samostatnost neudrželo; bylo připojeno k Antiphonale, jež však dostalo jméno Graduále.

Vnější průběh mše /především papežské: statio/ je předmětem sbírek zvaných Ordines Romani. Nejstarší z nich Ordo primus je znám ve dvou recensích /mladší poněkud rozsáhlejší/ z konce 7. stol. Jeho gallikánské přepracování pro potřeby biskupské /a farní/ bohoslužby z druhé poloviny 8. stol. je známo pod jménem Capitulare ecclesiastici ordinis / s ním souvisí Instructio ecclesiastici ordinis, jež je monastickým zpracováním obou spisů/; podobný charakter má Ordo ze St. Amand z konce 8. stol. Další Ordines pokračují ve frankizaci předcházejících, jsou to: Ordo secundum Romanos /900/, In primis /900/, Postquam /polovina 10. stol./, Qualiter /quaedam orationes et cruces in Te igitur agenda sunt / a konečně Te igitur /10. stol./. Z pozdějších zaslouží zmínky Ordo officiorum ecclesiae Lateranensis z pol. 12. stol. a ordo kardinále Stefaneschi z počátku 14. stol., zpracovaný na základě sacramentaria Cappellae papalis /z konce 13. stol./ a na základě ordo Romanae Curiae /z 13. stol./

8. Ř í m s k é s t a t i o n e s k o l e m 7. s t .

Velké římské stationes s velmi komplexní bohoslužbou se neobešly bez pečlivé přípravy a finance potřebných textů; to zase přispělo k určité stabilizaci textů i obřadů a umožnilo jejich rozšíření i daleko za hranice Města, takže se tato bohoslužba stala nakonec vzorem bohoslužby vůbec, nejen biskupské a farní, ale i "privátní". Pro pochopení veškeré římské liturgie musíme proto vycházet z těchto stationes.

Ke chrámu, kde se konala statio, přicházel papež na koni ze svého Patriarchium v Lateráně /poze o dnech s kajícím charakterem se celý Řím shromažďoval napřed v ecclesia collecta a odtamtud šel za zpěvu litaní společně do statio/. Časem se z toho vyvinul slavný průvod: napřed šla pěšky skupina akolytů a Defensores /správci církevního majetku/, pak na koni sedm jáhnů /ze sedmi charitativních okrsků Města/, každý se svým podjáhnem; za papežem rovněž na koni vysocí hodnostáři: vicedominus, vesterarius, nomenclator a sacellarius /ostatní klerus už zaujal sedadla podél presbytáře,

suburbikární biskupové popravé straně od papežské katedry, jež byla v apsidě chrámu, po levé straně presbyterové z titulů/. Oltář /ještě jádnoduchý poměrně krátký stůl/ byl asi uprostřed tohoto půlkruhu obyčejně pod Ciboriem /ozdobná "nebesa/ zavěšená vysoko od stropu/. Lid byl shromážděn v lodi, tak jak přešel v sedmi procesích, každé se stříbrným křížem.

Pa pež byl nejprve uveden do Secretarium hned u vchodu do basiliky a tam oblékal paramenta: linea /naše alba/, cingulum, linea dalmatica /naše tunicella/, někdy maior dalmatica, a konečně planeta tj. kasule splývající souvisle dolů kolem dokola /takovou zvonovou kasuli měli všichni klerici, i akolyté/; nakonec ještě pallium. Pak je papeži ukázána kniha evangelií /drží ji akolyta nikoli holýma rukama, nýbrž na nadzdvížené planetě/, je určen jáhen, který bude číst evangelium, a pak akolyta s jedním podjáhnem zanesou evangelia k oltáři; přitom všichni uctivě stojí. Nato je určen podjáhen, který bude číst epištolu, a zpěvák, který bude zpívat rezponzoriální mezizpěvy. Pak dostane papež manipul /mappula asi v podobě šátečku/ a dá jím znamení k započetí bohoslužby; pro kleriky, kteří se svícný a s kadidlem čekají před secretariem, tzn. Accendite!, a pro zpěváky, kteří stojí nalevo a napravo před presbytářem: Domni iubete! Začíná zpěv introitu a průvod se dává do pohybu. - /podobně ve starém Římě dával konsul znamení k zahájení her pomocí mappa./ - /Thymiaterium a 7 svíci nesouviselo vlastně vůbec s bohoslužbou, k nýbrž sloužilo k počtě osoby papežovy, podobně jako kdysi římským císařům a později vysokým státním úředníkům; zvyk se zachoval na dvoře dožů benátských, je dosvědče n pro Richarda Lvi srdce i pro přivítání členů rakouské císařské rodiny v domech šlechtických./

Cestou k oltáři se papež "opírá" o dva jáhny /zvyk pochází z východního dvorního ceremonielu a dožívá v přidržování pluviálu resp. kasule při incensaci; Caseremoniale episc. 1 o tom říká: procedente episcopo a secretario ad altare... /dva kanovníci/ ipsum medium facientes ac fimbrias anteriores pluviialis hinc inde sublevantes et, si

opus erit, eius brachia sustentantes deucunt./
 Cestou dva akolyté ukazují papeži otevřenou schránku /capsae/ s partikulí Eucharistie/sancta/; papež ji uctě poklonou /podstata celé věci není zcela jasná/. U zpěváků se světloňoši rozdělí, čtyři napravo a tři nalevo, papež se před oltářem ukloní, poznamená se na čele křížem, dá políbení jednomu z biskupů a jednomu z presbyterů /kteří přijdou k němu/ a všem jáhnům. Pak pokyne zpěvákům, aby zakončili žalm k Introitu veršem Gloria Patri a antifonou; mezitím je před ním rozprostřeno oratorium /kobereček/ a papež setrvá chváli v prostřaci před Božím majestátem /jako dosud kněz na Velký pátek/, nato políbí evangelia a spolá se čtyřmi k jáhny /dva a dva z úzkých stran oltáře/ oltář.

Zatím co zpěváci začínají Kyrie eleison, jde papež ke své kathedře, ale zůstane stát směrem k východu tzn. jako k modlitbě /protože většina kostelů v Římě směřuje apsidou spíše na západ, byl papež obrácen většinou k lidu/, pak dá znamení ke skončení Kyrie /počet opakovaných Kyrie nebyl ustálen/, obrátí se k lidu /pokud není k němu obrácen/ a intonuje Gloria in excelsis a zase se obrátí k východu. Po ukončení zpěvu zdraví lid Pax vobis a zpívá oraci, na niž lid odpovídá Amen.

Epištolu čte podjáhén z Ambonu; rovněž Graduale a Alleluja resp. Tractus zpívá zpěvák z ambonu střídavě se scholou. Před čtením evangelia přistupuje jáhen k papeži a líbá mu nohu /tj. privilegovaný způsob proskynese, jaký byl vůči císaři na východě povolen jen senátorům, ostatní byli povinni ke skutečné proskynesi/, dostává od něj požehnání /nikoli znamení kříže/, vezme s oltáře knihu evangelíí /napřed ji políbí/ a za doprovodu dvou podjáhnů s kadidlem a dvou akolytů se světlem jde k ambo, odkud čte posvátný text. Na konci ji podjáhén dává okolostojícím k políbení a akolyta ji hned odnese do Lateránu.

Papež zdraví lid Dominus vobiscum, ale po Oremus oraci neříká. Akolyta přináší k oltáři kalich přikrytý korporálem /oltář byl zatím zcela prázdný stůl s jediným ozdobným plátnem splývajícím po stranách, z něho se vyvinulo později antependium/

dva jáhni rozprostřou korporál přes celý oltář /naše malá forma korporálu je až k konce středověku; tři plátka na oltáři odlišná od korporálu přišla do všeobecného používání teprve v 17. stol./ a začíná offertorium s přijímáním darů do věřících. Pa papež jde mezi římskou šlechtu a bere chléb, arcijáhen, jej doprovázející, víno, ostatní klerici jsou mezi lid. Papež se vrací ke své ka tedře a arcijáhen na pokyn papežův položí na oltář chléb potřebný ke konsekraci; stejně připraví i kalich /vodu přinesou jako svůj "dar" chudí zpěváci sintroci. Pak jde papež k oltáři, při jme obětní dary od užší asistence, a svůj vlastní dar položí na oltář a dá schole centoru, která při celém obřadu zpívala žalm k offertoriu a příslušnou antifonou, znamená k zakončení veršem Gloria Patri, abymohl vykonat jedinou obětní modlitbu dnes zvanou Secreta. Kánon začíná prefací toto slovo etymologicky znamená přednes, nikoli předmluva: předpona prae- asi jako ve slově praedicatio/; všichni stojí na svých místech: zapápežem v řadě směrem k apsidě biskupové a presbyteri, vedle papeže jáhni a za nimi akolyté, proti jáhnům na druhé straně podjáhni. Při Agnctus se všichni skloní a zůstanou tak sklonění přes celý Kánon kromě papeže. Celý Kánon říká papež nahle, na slova Ustanovení se neklade žádný zvláštní důraz, pozdvihování není vůbec známo. Při Nobis quoque se podjáhni vzpřímí, aby připravili vše potřebné k lámání Chleba /od počátku Kánonu už drželi připravenou velkou mísu=paténu, paténa našich rozměrů a nešeho použité neexistovala/. Při Per quem haec omnia se napřímí arcijáhen, aby při finální doxologii Kánonu pozdvihl kalich pomocí šátečku zv. offertorium. Tak při celém Kánonu zůstává vše bez vnějšího pohybu kromě slov papežových.

Pohyb začíná při slovech Pax Domini, jež je znamením k vzájemnému políbení iv řádách lidu. Papež u oltáře začíná lámání Chleba: část položí na podanou paténu a odebere se ke své ka tedře. Pak svěří arcijáhen Kalich podjáhnovi, stojícímu po straně oltáře, a konsekrované Chleby vloží skolytům do připravených sáčků, aby je zanesli biskupům a presbyterům k rozlámání. Mezitím zpívá schola

Agnus Dei, a papež vyřizuje záležitost zcela profánní: nomenclátorovi a dvěma dvorními úředníkům sdělí jména těch, kdo mají být pozváni k jeho stolu /nebo ke stolu vicedomina/; pozvání se hned vyřídí.

Papež u kathedry přijímá z patény část Chleba a část vpouští do kalichu, který přidržuje arcijáhen; ten mu hned také podává z kalicha /confirmatur ab archidiacono/. Hned nato ohlásí arcijáhen bohoslužebný pořádek příštích dnů a ti, kdo nepřijímají, mohou odejít.

Přijímání kléru a lidu představuje stejný obraz jako obětování: papež a arcijáhen začínají a ostatní pokračují; Krev Páně se rozdělí do potřebného počtu pomocných kalichů naplněných vínem /scyphi/. Schola zpívá Communio.

Po přijímání přistupuje papež k oltáři a říká Postcommunio, určený jáhen zpívá Ite missa est a celý průvod se hned vrací do secretaria.

I když je tato papežská mše přeplněna dvorním ceremonielem a obřadností, přece její podstatná část, eucharistická modlitba, si podržuje svoji důstojnou jednoduchost a srozumitelnost. Celá mše se koná tváří k lidu, nahlas a v ja zyku lidu. Ani chor není profánním tělesem, nýbrž spíše spojovacím článkem mezi oltářem a lidem. Na víc se lid aktivně podílí na uskutečnění eucharistického konání přinášením darů a přijímáním.

V 7. a 8. stol. byla římská mše obohacena o nové prvky až dosud neznámé: mixtio tj. vkládání částičky konsekrovaného chleba do kalicha před přijímáním a dále zpěv Agnus Dei; přinesli jej s sebou klerici z východu, z nichž mnozí zastávali v římské církvi význačné úřady a nejeden z nich byl povýšen i na stolec Petrův.

Řecký vliv, podporovaný byzantskou vládou v Itálii, se projevil i jinak. Kyrie eleison jsme se už zmínili, že je v podstatě východního původu. Do Kánonu přibyla jména východních mučedníků Kosma a Damiána s Anastazie. Římské Antiphonále má značný počet zpěvů vytvořených na řeckém podkladu /některé se i zpívaly řecky, jako třeba dosud epistola a evangelium při papežské mši/. Ještě větší

byl vliv na sváteční kalendář. Římská liturgie by byla v 9. stol. bývala málem orientalizována, kdyby se jí nebyla ujala nová mocná říše na západě.

9. Římská mše v říši Franků

Vcelku možno považovat za jisté, že již před 8. stol. někteří biskupové franští se pokoušeli převzít liturgii římskou /pravděpodobné důvody jsme již uvedli /61/. Od roku 754, kdy nejspíše Pipin rozhodl o převzetí římské liturgie, napomáhaly tomuto procesu i poměry veřejnoprávní. A tak se na dvě století stala říše Franků novou vlastí římské liturgie, a sice tak, že jim nejen uchovala, ale bohatě rozvinula - ovšem posvém.

Tento počín ovšem nebyl bez nesnází. Snad základní nesnází pro adekvátní asimilaci římské liturgie byla právě její starobylost, preciznost a ukázněnost výrazu, to, že byla odrazem zcela odlišné kulturní tradice, pro jejíž pochopení chyběly v nové vlasti všechny předpoklady /malý příklad: pro říma na praefatio znamená la slavnostní přednes, pro franka předmluvu; eucharistie ve staré vlasti konání díků, tedy pohyb člověka k Bohu, v nové vlasti "bona gratis" tedy milostné snížení Boha k člověku; v římských basilikách, směřujících většinou na západ, znamenal základní postoj při modlitbě, totiž obrácení k východu, zároveň také obrácení k lidu; ve franských kostelích, směřujících většinou na východ, to zn. odvrácení od lidu; při mlčenlivé prostraci myslel říman především na nesmírnost Božího ma jestátu, frank na nesmírnost svých hříchů/. - Tato základní nesnáz byla ještě umocněna tím, že římská liturgie přicházela do nové vlasti výhradně knižním způsobem /tedy neosobním/, a že takové knihy byly velmi vzácné a že obsahovaly liturgii pouze papežskou a to jen pro určité svátky v roce; pro potřeby farní liturgie tak bylo třeba mnoho doplňovat, improvizovat, vymýšlet, je zřejmé, že se to dalo v duchu tradic nikoli římských. Alamar, první komentátor římské liturgie /konané po franském způsobu/ /Liber officialis/, už vr.831, kdy navštívil Řím, uvádí ve třetím vydání své knihy celou řadu odchylek, které viděl

v Římě a oproti liturgii, jak se konala na severu /např. počet orací, incense, umístění kalicha a pateny atp./ - /Skoro za tragedií možno považovat historickou skutečnost, že po staletích se tato liturgie ve francé podobě a ve francém chápání vrátila zpět do Říma a tam byla přijata jako autentická římská liturgie;/ale o tom později/

Řítom je podivuhodné, a jakou pistou byla převzata římská liturgie se svátky všech římských mučedníků, jakkoli neznámých /jediný Martin byl společný/, s pečlivým uvedením římských stationes /ačkoli v nové vlastní neměly praktického významu./

Dvě vlastnosti keltskogermánského charakteru měly zvláště vliv na nový rozvoj liturgie: obliba dramatisace a obliba nekonečně dlouhých modliteb.

Dramatizační moment se projevuje např. hned v takové drobnosti, jako je používání kadidla: Kdežto římský ritus měl na mysl pouze nošení kadidelnice, rozvinul to galský temperament v mnohonásobné obřadné okuřování oltáře, kleriků i lidu. V římském ritu sloužil ambo stejně pro čtení epístoly jako pro zpěv graduále i evangelia; v galském ritu se pouze evangelium zpívá s ambonu /právod k evangeliu jezeslavnostěn napr. voláním Gloria k tibi Domine/, kdežto pro epístolu a mezizpěv jsou vyhrazeny jen nižší stupně vedoucí na ambo.

Sklon k mnohmluvnosti v modlitbě vedl např. k rozmnožení orací /před epístolou/ až na sedm oproti římské jediné a k prošperkování celého obřadu tichými modlitbami, jež v římském ritu byly zcela neznámé. Tyto nové modlitby rostly jako houby po dešti a jejich společným znakem je naprostý odklon od klasického způsobu modlitby: většinou už nejsou v plurálu nýbrž v singuláru, oslovení není k Bohu /tci/, nýbrž ke Kristu, k Trojici, bývá citově rozvedeno /Unica spes salutis meae, Domine Deus meus, Jesu Christe místo Deus, nebo Omnipotens Deus/. Tak Sakramentář z Amiens /9.stol./ má dlouhou řadu takových modliteb už před počátkem mše /žalm 50 a versikuly a oracemi, modlitby k umývání rukou a k oblékání, pak tři apologie= vyznávání cestou k oltáři, modlitby k incensaci/, řadu modliteb před evangeliem a po něm, modlitby

k offertoriu /pět z nich začíná Suscipe sancta Trinitas/, k přijímání /už i s nynější Domine Jesu Christe, Fili Dei vivi/ a konečně i modlitby při odkládání parament, že se u těchto modliteb jedná o prvky cizí římské liturgii, možno poznat i z toho, že se nekonají s rukama rozpjatýma, jak bylo obvyklé v římské kulturní tradici, nýbrž s rukama sepjatýma, jak to odpovídalo sverskému cítění /podědaný při homagium vkládal své ruce do rukou lénního pána/.

Zatímco sakramentáře 10. stol. mají ještě z těchto přídaveků nemnoho, oplývají jimi misály 11. stol. v tak zmateném množství, že nynější římský misál možno považovat za přenepatrný výběr. Zvláště se rozmohly tzv. apologie zvané také excusatio sacerdotis nebo confessio peccatoru, které vynikaly nejen množstvím ale i rozsáhlostí a měly i určitou paralelu v tehdejších vývoji orientálních liturgií /v misale Gotickus začíná jedna Apologia sacerdotis ta kto: Ante tuae immensitatis conspectum et ante tuae ineffabilitatis oculos, o maiestas mirabilis, ...vilis eorum precator accedo/.

Snad vrchol v těchto spologiích představuje Missa Illyrica z 11. stol. /Illyrica nazvaná podle vydavatele reformatora Flacia Illyrica 16. stol, který z tohoto sakramentáře dokazoval, že v římské mši nebylo víry v reální přítomnost/: obsahuje celkem 35 spologií, jež má kněz říkat během mše; apologie po políbení oltáře zní: Suscipe confessionem meam, unica spes salutis meae, Domine Deus meus, Jesu Christe, quia gula, ebrietate, fornicatione, libidine, tristitia, acidia, somnolentia, negligence, periurio, falsitate, mendacio, vane gloria, levitate et superbia perditus sum et omnino cogitatione, locutione, actione atque omnibus malis extinctus sum; quae iustificas impios et vivificas mortuos, iustifica me et resuscita me, Domine Deus meus. Qui vivise - Tyto apologie později skoro rázem vymizely a ž na malé vyjímky / v našem misálu modlitba zvaná oratio s. Ambrosii a Confiteor při stupnových modlitbách/. - Není snadné vstihnout duchovní prostředí, v jakém se tyto apologie tak masivně rodily, ani důvod jejich

rychlého zániku. Snad to souvisí s gallikánským naprostým ztotožněním Krista s Bohem a následně ným za temnění vykupitelské milosti /jako bycho nebyli Kristem vykoupené děti Boží/, a na druhé straně i s tím, že svátost pokání sei v klášteřích přijímala sotva jednou za rok, kdežto samému vyznání se propter erubescenciam připisovala moc odpouštět hříchy; zmizení apologií by potom souviselo s vyjasněním způsobu odpuštění hříchů a se svobodnějším přijímáním svátosti pokání.

Kristologické boje na západě /i na východě/ jediný Řím jich byl uchráněn! /vedlyx vůbec k za- temnění dogmatického obsahu liturgických výpovědí. Tak na př. klasická konkluse orací Per Dominum, která se odvolávala na Krista-člověka-Prostředníka a o Něk/člověku! /vypovídala, že žije a kraluje s Otcem., navěky, byla vunutím slova Deus /jakožto Báh/ před per omnia saecula byla přehodnocena tak, že vypovídá rovnost Krista-Boha s Otcem /běžný německý překlad von Ewigkeit zu Ewigkeit ještě podtrhuje toto nedorozumění, správnější by bylo in alle Ewigkeit/. Stejné nedorozumění je obsa- ženo v gallikánském závěru orace Qui vivis, kde je docela i počáteční Deus/pater/ přehodnoceno v Deus /Fili/; stejným zjevem je i počáteční oslo- vení Sancta Trinitas. Kristologické boje vedly i k zavedení Credo do liturgie /na západě i na vý- chodě, v Římě bylo Credo součástí křtu, nikoli eucharistické bohoslužby/.

Jedním ze základních charakterů římské li- turgie bylo i to, že se konala v řeči lidu; vdyť právě proto se v Římě od liturgie řecké přešlo k liturgii latinské. Zcela jiná byla situace v říši Franků. Původní gallská liturgie se sice také konala latinsky jako nově převzatá liturgie římská, ale právě do tohoto období spadá takový stupeň výboje lidové řeči v říši Franků, že latina přestává být srozumitelnou i keltské části oby- vatelstva, /Současně právě existence horní vzdě- lané vrstvy obyvatelstva, znalé latiny /především klerus/byla nepřekonatelnou překážkou pro zave- dení "barba reké" řeči /~~Stejná se situace vyvinula~~ ~~axslovaná, kde byril a zetočej právě konáním li-~~ ~~turgie v lidové ře~~ //

Současně právě existence horní vzdělané vrstvy obyvatelstva, znalé latiny /především klerus/ byla nepřekonatelnou překážkou pro zavedení "barbarské" řeči lidu do liturgie, která se přece konala v kulturní řeči! Jinak se situace vyvinula u Slovanů, kde Cyril a Metoděj právě konáním liturgie v lidové řeči povýšili /na pohoršení franckého duchovenstva/ barbarický jazyk na jazyk kulturní. /Od doby Hilariomy a Augustinovy pouze hebrejšтина, řečtina a latina byly jazyky "posvátné", protože nápis na kříži byl pouze hebraice, graece et latine./ Tak se v říši Karolingů stala liturgie pokud se týká srozumitelnosti rezervátem kléru, vytvořil se nový druh disciplíny arkána, nikoli už vůči pohanům, nýbrž vůči křesťanskému lidu.

S tím ovšem souvisel neblahý vývoj i v jiných směrech. Sezatemněním myšlenky na Krista-člověka -Prostředníka oslaveného na pravici Otce, s nímž Církev jakožto společenství vykoupených tvoří jedno mystické Tělo a s jednostranným uolatinováním právo jeho Božství se otevřelo cesta i k chápání Církev jako především právní hierarchické společnosti s privilegovaným postavením kléru /i v oblasti veřejnoprávní a hmotné/. Když od dob Isidora ze Sevilly se Eucharistie chápala už nikoli jako konání Božího lidu, nýbrž jako bona gratia, která v nejnítřejší svatyni liturgického obřadu, totiž při konsekraci, sestupuje do rukou kněze, zatím co lid má stát venku, modlit se a čekat, jako kdy si při Zachariášově oběti. Konsekventně bylo třeba Kánon říkat potichu /preface byla tohoto obřadu uchráněna jen proto, že byla "pouhou" předmluvou!/. Výslovné výpovědi Kánonu, že i lid obětuje /nos servi tui sed et plebs tua sancta offerimus tibi/ bylo ovšem třeba v rámci tohoto nového smýšlení vysvětlit také zcela nově: lid přináší obět knězi, aby on ji obětoval. Tak se vysvětluje Orate fratres, abych totiž důstojně obětoval vaši obět /Amalar, Liber off./ tak se vysvětluje i Sursum corda: věřící mají povznést své srdce /nikoli už ke konání Eucharistie, nýbrž/ k modlitbě za kněze: ut sacrificium, quod Deo offerendum mihi obtulistis, digne offere valeam /Remigius z Auxerre, Expositio/.

Jinde se nesnáž odstraní ještě smělejším způsobem: Římský kánon říká 1. v memento: *Nemento... falulorum turram.. qui tibi offerunt hoc sacrificium laudis...*; Kánon sice nebylo dovoleno měnit, ale s velkým úspěchem se setkal malý přírůstek: *pro quibus tibi offerimus vel..* /zmíníme se o tom ještě později II, 209/.

Toto odlučování lidu od liturgie mělo za následek i změny v dispozici sakrálního prostoru: oltář se posunuje do vrcholu apsidy na místo, kde bývala biskupská cathedra; ta se přesunuje na bok oltáře, později v. voj vedl i ke zřizování celých ~~zřizování~~ měří mezi presbytářem a lodí kostela.

Dogmatické souvislosti, které existují mezi tělem Kristovým, jímž je Církev, a tělem Kristovým - Eucharistií /tehdy nezyvaným "mystickým" tělem/, souvislosti, jež tak zdůrazňoval Augustin a zdůrazňují zvláště Postcommunio, se zatemňují /v polov. 9. stol. ještě tvrdil Rathmannus proti Paschasiovi Radbertovi, že ve Svátosti je tělo Kristovo přítomno sice v celé skutečnosti, ale nikoli v pozemské podobě, nýbrž jen podle podstaty/. Zatemňuje se vztah Svátosti k utrpení Páně: veškeru pozornost zaujímá sama /pouhá/ přítomnost Krista ve Svátosti. A te k se tím více vyřazuje lid z působivé účasti na liturgii, protože pouze kněz činí Krista přítomným ve Svátosti. Mše se stává pouhým sestoupením Boha na oltář, jež lidé smí z povzdálí obdivovat a uctívat. Přijímání lidu se stává výjimkou i na větší svátky.

S tímto jednostranným zdůrazňováním úcty ke Svátosti souvisí i převratná změna: užívání nekvašeného chleba: čistá bílá kolečka nedrobného chleba, jež se dají mnohem zdobněji formovat, necházela ponechávat všeobecnou přízeň /prvními svědky jsou Alkuin a jeho žák Rabenus Maurus/. - Tato změna vedle nutněk mnohým dalším změnám vymizelo obětování lidu jako liturgický úkon /peněžní dary těžko mohou mít liturgickou hodnotu/; lámání Chleba pro přijímání ztrácí smysl a vymizí zcela v 11. stol.; zpěv *Agnus Dei*, jež našel cestu do římské liturgie teprve v 7. stol., se stává zpěvem ne už k lámání, nýbrž k přijímání nebo k políbení pokoje

/třetí invocace, která až dosud zněla stejně jako přecházející, totiž miserere nobis jako dosud na Zelený čtvrtek, se mění na dona nobis pacem/; paténa, která až dosud byla velkou mísou na rozlámaný Chléb pro věřící, se zmenšuje na malý talířek a slouží k docela jinému účelu než dosavad /pro přijímání věřících se začíná užívat většího kalicha-ciboria/; až dosud dostávali věřící i při přijímání Eucharistii pod způsobou chleba stoje na dleň není začínají dostávat přímo na jazyk a to během času kleče; tak se časem pro přijímání lidu zřídila i nízká mřížka, věc do té doby neznámá; pro abluci posvátných nádob po přijímání byl vymyšlen celý nový ritus /starověk byl v té věci jaksi velkorys/.

Byl-li takto lid postupně vytlačován z konání Eucharistie, nechybělo přece snah po aktivní účasti lidu na liturgii: bylo žádáno, aby se lid zapojoval do zpěvu Kyrie, Sanctus a Gloria Patri a aby odpovídal knězi na pozdrav; i obětování a polibku míru se měl účastnit /Mochušská reformní synoda 813: Oblationem quoque et pacem in ecclesia facere iugiter admonetur populus Christiane./ . Lidu měl být vysvětlován christianitatis cultus i verba, quae in missae celebratione et officio baptismi solemniter dicuntur /různé synody/ /Kánon až k Fater noster byl z toho samozřejmě vyňat/. A zároveň se pro lid začíná vymýšlet nový způsob vysvětlování liturgie, totiž allegorie/řec. alla agoreusi=říká něco jiného/.

Už pohané podkládali mysteriím jiný smysl, než měla bezprostředně; podobně zacházeli exegeté křesťanského starověku s temnými místy Starého Zákonu. Podobný osud stihl i liturgii: když se její bezprostřední smysl stal lidu nepřístupný, podkládá se vnějším úkonům kněze zcela nový smysl, a by, se tak poskytla látka lidové zbožnosti. Prvním představitelem alegorického výkladu liturgie byl počátkem 6. stol. Pseudo-Dionysius, který např. v sestupování k rozdělení přijímání viděl znázornění Vtělení /už před ním vysvětloval Theodor z Mopsvestie přenesení darů na oltář jako znázornění pohřbu Ježíšova, Proměnění jako zmrtychvstání, lámání jako zjevování Zmrtv/čvstalého/.

Na římskou liturgii aplikoval alegoresu první Alkuin ale nesmrtelnou slávu si v tom získal jeho žák Alamar z Met dílem *De ecclesiasticis officiis alias Liber officialis*. Jeho počín se satkal zpočátku s nemalým odporem /na popud Flora Diakona z Lyons byl odeouzen na synodě v Quiersy 838 především proto, že pod závojem obřadů nehledá eucharistické mystériu, nýbrž všechna možná i nemožná vysteria jiná, kdežto křesťanský kult má být obsequium rationabile bez pověr a mlhavých obrazů/, ale už 853 si stěžuje Liber de tribus epistolis, že Alamarovy spisy jsou rozšířeny po celé říši Franků. Alamar vysvětloval naprosto všechno, osoby, paramenta, posvátné nádoby, úkony, a sice allegorií mnohonásobnou: morální, typologickou /naplnění Starého zákona/, rememorativní /události ze života Páně/ i eschatologickou: numerále připomíná castogatio vocis, sedm svícnů nesených při Introitu sedm darů Duch Sv., dvě svíce nesené před evangeliem Zákon a Proroky, biskup sedící na trůně Krista sedícího po pravici Otce. Nejvíce však holduje allegorii rememorativní, jak je patrné z obsahu jeho na lé Expositio, jak jej sám uvádí: Introit se vztahuje na sbor proroků /kteří oznamovali příchod Kristův jako zpěváci oznamují příchod biskupa, Kyrie eleison se vztahuje na proroky za příchodu Krista /jako byl Zachariáš a Jan Křtitel/, Gloria je zpěv andělů /a sice tak, že jeden začal a ostatní se k němu přidali jako při zpěvu Gloria/, první kolekta na to, co Pán konal ve 12 letech: epištola na kázání Já na Křtitele, responsorium na odpověď apoštolů na vzývání Páně k následování, Alleluja na jejich radost nad učením a divy Páně, evangelium na Jeho kázání; průvod k obětování znamená slavný vjezd Páně do Jeruzaléma, modlitba kněze od Secrety až k Nobis quaeque a modlitbu Páně na hoře Olivové, další modlitby dobu, kdy byl Pán v hrobě, vložení Chleba do vína návrat Jeho duše do těla, lámání Darů ono lámání chleba před učedníky jdoucími do Emaus.- V dalším spisech vymýšlí Alamar další allegorie; Aureum Corda znamená výzvu Páně ke estě do vočeřadla, sklonění assistance od Sanctus až k Pater znamená Jeho osvo-

bození od zla smrti/, jáhni stojící za celebrantem představují bázlíivě učedníky, pojáhni stojící proti celebrantu statečné ženy, modlitba po proměnování utrpení Páně na kříži, sklonění celebranta při Supplices naklonění hlavy při smrti, pozdvihnutí hlasy pro Nobis quocunque je vyznání setníka, pozdvihnutí Hostie a kalichapři konečné doxologii a položení na oltář značí sejmutí s kříže, sedm z proseb [†]tčenáše sedmý den v týdnu tedy sobotu v hrobě, rozdělení Hostie na 3 díly značí corpus Christi triforme /hlavní bod žaloby proti Amalarovi; viz II, 385/.

† tři modlitby /úvod, Pater, embolismus/ tři dny v hrobě, +

Pax Domini znamená pokoj, který přinesl po zmrtyvýchvstání, Ite missa est rozeslání apoštolů. Oltář znamená zápalný oltář, na němž máme přinášet Bohu odříkání těla a dobré skutky, oltářní plátno znamená čistotu duše.

Toto Amalarovo chápání liturgie bylo rozhodující pro celá další staletí..

24

10. Římsko-franská mše jako nový základní typ a jeho diferenciace

Na přelomu tisíciletí byla římská mše ve franské podobě rozšířena po celé bývalé říši Karolingů a zanedlouho byla přenesena i na půdu italskou.

První písemné ustálení tohoto typu možno hledat v pol. 10.stol. v St.Gallen: je rýnský mešní řád; byl používán např. v Séz v Normandii, v Minden s n der Weser /Missa Illyrica/, v klášteře Gregorienmünster v Elsassku, v Sv.Vavřince v Lüttichu. Modlitby přede mší jsou oproti sakramentáři z Amiens /viz 102/ rozšířeny o žalmy 83, 84 a 85, cesou k oltáři je to poprvé žalm 42 s antofonou Introibo a modlitbou Aufer a nobis, po níž teprve přichází řada apologií. Řada modliteb typu Suscipe sancta Trinitas začíná už před přinesením darů. Přimíchání vody k vínu je doprovázeno modlitbou Deus qui humane substantiae, celý obřad incensace oltáře je stejný jako v našem

misálu. Na prosbu kněze Orate fratres odpovídá s asistencí hlasitou modlitbou vhodných žalmů po Sanctus. V části k přijímání se kromě jiných objevují i naše modlitby Domine Jesu Christe Fili, Perceptio, Panem coelestem, Quid retribuam; Missa Illyrica má navíc Domine Jesu Christe qui dixisti, Corpus P omni nostri, Quod ore sumpsimus. Cestou od oltáře chvalozpěv tří mládenců a žalm 150 spříslušným zakončením. - Přitom se nikde neuvádí, že by některé modlitby byly méně závažné než třeba Kánon.

Tento mešní řád našel v 11. a 12. stol. cestou do Itálie a byl používán např. v klášteře sv. Vincence na hoře Volturmo, v benediktinských klášteřích v Camaldoli, Montecassino, v okolí Varony a Modeny. Výpravy římsko-německých císařů do Říma, v jejich doprovodu bylo mnoho kleriků, přinesly do Říma i Římsko-německý pontifikál a tento mešní řád /pontifikál pochází z pol. 10. stol. z Monache/; z něho vznikl nyníjší Římský pontifikál.

Zatlačení původní římské liturgie i v Římě touto novou liturgií si snadno vysvětlíme, uvědomíme-li, že Itálie tehdy procházela obdobím všeobecné únavy a poklesu, kdežto severní země byly na výši radostné tvořivosti. Z toho hlediska je příznačná např. dohoda Řehoře V. z r. 998 s klášteřem v Reich enau, že při potvrzování opata mu pošle klášter římské kurii vždy jeden s akramentář; býval to jistě sakramentář bohatě zdobený malbami, ovšem takový, jakého se užívalo v Reichenu. Sakramentáře užívané při Capella papale mají neřímský text: una cum famulo tuo papa nostro N. et antistite nostro N. /v Římě papa=antistes/-

Nemalou úlohu při rozšíření tohoto mešního řádu do Itálie měly mnišské řády; je příznačné, že nejstarší svědky, jak jsme je uvedli shora, a nacházíme právě v klášteřích benediktinských. Bylo to mohutné reformní hnutí, jež se z kláštera Cluny ve Francii rozšířilo i do Itálie. - Rozhodující vliv přitom měly jistě i mocenské poměry. Jindřich II. docela při své korunovaci 1014 osobně požádal, aby se při mši i v Římě zpívalo Credo, jak je to na severu už dlouho zvykem.

Tento nový mešní řád se od původní římské liturgie lišil především spoustou tichých modliteb a obřadních prepisů; počku se týká těchto nových prvků, můžeme u nich pozorovat podobný vývoj, jako u prvních stoletích u Eucharistické modlitby: jejich základní schéma už je ustáleno, ovšem konkrétní formulace a délka a množství se liší případ od případu; z tisíců ručně psaných sakramentářů a misálů, jež se nám zachovaly z druhé pol. středověku, nena jdou se ani dva exempláře, jež by se od sebe v něčem nelišily. Zvláště čím kratší formule, tím větší pestrost textu /formule pro udělování přijímání, pro effertorium chleba a vína, Suscipiat/. Ani se nepovažovalo za nepřístojné vkládat do mše způsobu zcela privátní, jako když biskup Gundulph z Rochestru ve 12.stol se při zpěvu choru k obětování oddával vlastní pobožnosti a vzdychal a plakal. Ačkoli různé synody zdůrazňovaly, ut institutiones missarum sicut in metropolitana ecclesia fiunt, ita in omnibus comprovincialibus ecclesiis serventur, přece to nebránilo převzít ritus z cizí provincie, když nebyly k dispozici sakramentáře vlastní, podle často připomínané zásady /snad sv. Řehoře/: in una fide nil officit Ecclesiae consuetudo diversa.

Přísnější řád se uplatňoval v klášterech podle vzoru velkých reformních klášterů nebo u nově vznikajících řeholí podle mateřských klášterů. Tak se v 11.stol. stabilisovaly Consuetudines Cluniacenses, ve 12. stol. Liber usuum cisterciáků /udržel se až do 17.stol. a vyznačoval se oproti reformě chlunýacké zřazněnou prostotou/; pouze preface a Kánon se říkaly uprostřed oltáře, vše ostatní většinou na epištolní str./, ve 12./13.stol. Statuta antiqua kartuziánů /platí vcelku dodnes, mše končí Ite missa est/, koncem 12.stol. Liber ordinarius premostrátů /po několika přepracováních převzali v 17.stol. misál PiaV./ - Kdežto tyto úpravy liturgie se uplatnily převážně pouze v komunitách vlastních řádů /byly to řády se stabilitas loci/, našly Consuetudines žebravých /střechovavých/ řádů mnohem širší uplatnění. Tak mešní liturgii podle Ordinarium iuxta ritum sacri Ordinis Fratrum Praedicatorum z 143. stol. přijal za svou

řád Německých rytířů, klášter benediktínů v Lüt-tuchu, Generální kapitula karmelitánů ve 14. stol. /u obutých platí dosu/. Dominikánský ritus má po-prvé ustanovení o missa privata /zřejmě pro potře-bu jednotlivých řeholníků přecházejících z místa na místo/; má stručné stupňové modlitby, ale ji-nak je svědkem pozdnějšího /úpadkového/vývoje: silné krácení responsoriálního zpěvu, allegorické rozpjatí paží po proměňování, žehnání kalicha na konci Kánonu. Poprvé je v něm uveden dnešní ritus abluce a poslední evangelium sv. Jana.

Ještě širší vliv než řád dominikánů měli františkáni, kteří po počátečním kolísání převzali misál secundum usum Romanae curiae; byl to ritus upravený počátkem 13. stol. za Honoris III., který se vyznačoval určitou snahou po jednoduchošti /bez všemožných severských obřadností, křížů, žehnání, versikulů a privátních modliteb/, v kalendáři ob-novil staré svátky papežů, a nejrychleji uskutečnil přechod od sakramentáře k misálu. Závažně jej za-vedla generální kapitula 1243 pod názvem ordo In-dutus planeta a pod názvem Missale Romanum se zvláště po vynalezení knihtisku rozšířil po celé latinské církvi a byl i základem reformy Pia V.

Některé provincie si však zvláště pro ponti-fikální bohoslužby udržely svůj vlastní ritus /čas-tečně až do dnešní doby/ jako na př. Lyon ve Francii a Braga v Portugalsku, Salisbury a Sarum v Anglii /původem z Normandie/.

A tak ačkoli po právní stránce pro úpravu liturgie zůstávaly příslušnými místní /provin-ciální/ authority, celkový vývoj šel k určitému sjednocování obřadů v celé oblasti latinské li-turgie. Pro německé země se o to zvláště zaslou-žil Micrologus Bernolda z Kostnice už ke konci 11. stol., který doporučoval konat bohoslužbu pod-le toho, jak to viděl v Itálii. Ačkoli modlitba žglnů jako Praeparatio a zpěv třech mládenců na konci tvoří součást jeho mešního řádu, chybějí. k offertoriu obě modlitby k obětování chleba a vína, před přijímáním po Agnus Dei je pouze modlitba Domine Jesu Christe Fili, všeobecně se odsuzuje další přidávání modliteb i jmen svatých.

Tento mešní řád zavedli zásadně ve své provincii např. počátkem 12.stol biskupové uherští. - Pro Francii měl podobný význam převážně rebricistický výklad mše z konce 11.stol. od arcibiskupa v Rouen Jana z Avranches /De off. eccl./. - Tato díla, i když neměla normativní charakter, přece představovala potřebnou protiváhu proti příliš bujnému úpadkovému vývoji.

11. M š e v o b d o b í g o t i k y

Období gotiky není pouze období zasažených katedrál, ale i nového životního stylu. Zjednodušeně by se dalo vyjádřit snad takto: Kdežto obrazem přecházející období románského byla obec věřících shromáďující se kolem oslaveného Krista na pravici Otce, obrazem gotiky by mohl být jednotlivec klečící v pohnutí před Kristem svíjejícím se na kříži. Počínají se uplatňovat tvořivé síly nových národů, v popředí vystupuje prvek individuální a subjektivní, vlastní patření a cítění, vlastní konání a snažení, zdůrazňuje se to, co je konkrétní a realistické, ukázněnost a vyrovnanost je nahražována mnohostí a rozmanitostí. A jako ve vědních oborech nechyběly snahy po kodifikaci proude se rozvíjejících poznatků v Summách, tak tomu bylo, jak jsme již viděli, i v liturgii.

Ještě v 11. stol. převládaly v církevním životě formy křesťanského společenství. Komunitním životem žil klerus nejen při biskupských katedrálách, ale i v kollegiálních kapitulách roztroušených i po venkově, společně konal také bohoslužbu. Privatizující klerici na šlechtických statečích byli elementem zcela bezvýznamným. Rubriky mešní liturgie mají nazřeteli skoro výhradně jen bohoslužby za asistence jáhna a počjáhna a dalších kléríků a zpěváků; každý má k dispozici knihy určené jen pro jeho funkci, celebrantovi stačí sakramentář.

Tento stav se začal měnit v 12.stol. pořizují se liturgické knihy nového stylu, takže kněz sám může zastat úlohu lektora a choru, individualismus nahrazuje liturgické společenství stejně jako se zároveň rozpadají kapituly v jed-

notlivý osobní prebendy. Ve 13. stol. už úplně nislily převládají nad sakramentáři; počátkem tohoto vývoje byly tiché soakromé modlitby kněze při liturgii, jak se objevují v sakramentářích už od 11. st. /ojediněle už i dříve sie cestující mniši pořizovali sakramentáře s lekceci /misál Bobiño/, zvláště pro mše votivní a za zemřelé/.

Zvláště právě mše votivní a za zemřelé, tedy ve prospěch jednotlivců nebo rodin, bývaly nejdříve opatřovány lekceci a zpěvy přímo v sakramentáři /nekdy byl sakramentář na okraji dočatečně doplněn aspon počátečními slovy žalmu, které se měl zpívat; kléru znalému žalmů to stačilo/, jindy byl samostatný antifonář svázan se sakramentárem v jednu knihu/. Uplný misál, který se nejprve objevil v klášterích, se v 13. stol. stal pravidlem /poslední pouhý sakramentář byl pořizen 1290 pro Cappella papalis a v 15. stol. pro kostel Sv. apoštolů v Římě/. Ustanovení o tom, že kněz má zpívané texty zároveň také říkat, se poprvé objevuje v Ordo eccl. Lateran. v pol. 12. stol. a platí pro Introit, Gloria, Credo, Sanctus a Agnus Dei; všeobecně je to žádáno teprve v v polovině 13. stol v Ordinarium C.P., zatím ovšem neplatí prolecke. Je to výsledkem i znamením centrifugálních tendencí gotického období. Výkon zpěváků tu není považován za dostačující pro konání liturgie ani za potřebný vůbec, a tím se otevírá cesta ke zesvětštění choru. Proti přecházejícímu /bědnému/ stavu, kdy kněz měl ka ždou pauzu vyplnit odříkáváním nekonečných apologií, je ovšem možno tyto biblické nebo starokřestanské texty v ústech kněze považovat za určitě zlepšení.

Uplný misál je tedy výsledkem všeobecného rozšíření tichých mši privátně celebrujícího kněze.

Pro účast věřících byla i nadále rozhodující mše sloužená s latinskými zpěvy, vykládaná jak o desud: allegoricky, jako tajuplné mimické divadlo. Visuelní prvky se časem ještě rozmanožily: znamení kříže při Supplices a při závětné doxologii, při obětování darů, žehnání sebe na různých místech, zvláště při evangeliu. Princip kumulace, opakování téhož prvku, se uplatnil zvláště při políbení oltáře. Kdežto podle původní tradice se až do 12. stol. al-

táři líbal pouze při příchodu a při odchodu, začíná se ve 13. stol. líbat při každém obrácení celebranta; podobně se množí i polibky věcí a osob /Innocenz III. v De s. alt. mysterio má celou jednu kapitolu De diversis osculis quae dantur i missa, v níž mluví o sedmi způsobech, jak papež dostává políbaní/. Rozpřažení paží po proměnování, jež má znázornit Krista přivázaného na kříži, se dále rozvíjí v napodobení vzkříšení a nanebevstoupení: kněz má ruce extendere in modum crucis, parum erigere in signum quod Christus invictus leo resurrexit, erigere in signum quod Christus Deus et homo ascendit /Hugo ze Cher, Tractatus super missam, misál z Rigy, uherské misály z 15. stol./ Upremonstrátů bylo zvykem, že kněz při Credo vstával teprve při ~~Et~~ resurrexit. Také sklonění hlavy při Per Christum na konci Memento zemřelých /dosu!/, zvýšení hlasu při Nobis quoque a bití v prsa mělov šřícím připomenout smrt Páně a dojmy přítomných pod křížem.

Do tohoto období spadá také vývoj nového prvku v mešní liturgii, který měl rozhodující vliv na vnější utváření obřadů a na výklad mše: rozlišení na evangelní a epištolní stranu čili na pravou a levou myšleno od původního místa biskupské kathedry /více o tom str. 528/.

Allegorický výklad mše se dále rozvíjí. Pokud se týká slov, jež říká kněz, nevykládá se ovšem jejich smysl, nýbrž rozhodující je, zda, se co říká nahlas či potichu, bez ohledu na to, co se říká. Anonymní výklad mše z počátku 14. stol. připomíná: Ea autem, quae laici noscere et quae eis dici possunt, quae ad missam pertinent, in tribus comprehenduntur, videlicet: in vestibus, in gastiabus /utsunt 7 oscula, 5 versiones, 4 inclinationes, 25 cruces sive benedictiones, locorum mutationes, manuum extensiones/, in verborum prolationibus /tj. zda potichu či nahlas/. Allegorie se nově opírá také o početní opakování určité situace: trojí ticho při sekretě, při kánonu a po Pater značí tři dny ticha v hrobě, patero obrácení kněze k lidu značí pět zjevení Páně po zmrtvýchvstání, tři kříže po Teigitur znamenají trojí potupení Pána před veleradou, před Herodem a před Pilátem, pět křížů při

anamnesi pět ran Páně atd. Znamení kříže při Kánonu se stávají v 11. stol. základem výkladu mše pro lid. Každý kněz má o mši vědět aspon tolik, co je obět, co je oltář a kalich, co voda a víno, a co znamená jí kříže.

Určité nesnáze do allegorického výkladu /přívodem Amalarova/ vneslo rozlišení evangelní a epistolní strany; to mělo nejen za následek nebývalé prodloužení oltáře /až do 11. stol. mívala mensa plochu asi 1m/ V této době se také začíná na oltář stavět kříž a svíčky, ostatky svatých a obrazy, ale i přehodnocení obvyklé allegoresy. Ivo de Chartres, který první mluví o pravé a levé straně /ovšem kostela! a tedy oltáře/ se diví, že se evangelium čte na méně čestné straně levé, ale hned si vymýšlí svůj výklad, že se totiž apoštolové od židů obrátili k pohanům /tento výklad se udržel až po naše časy! Innocenc III. to vysvětluje tak, že Kristus nepřišel pro spravedlivé, nýbrž pro hříšníky./ Jestliže ovšem Ivo v evangeliu viděl znázornění susel i pro epistolu a ~~v~~ mezizpěv atd. vymyslet nové allegorie, neměla-li být příliš porušena logická postupnost výkladu. Ivo také v bohaté míře rozpracoval typologickou allegorii zvláště pro Kánon, v němž viděl naplnění oběti kozla při slavnosti Smíření. Jiní viděli ve mši znázornění východu židů z Egypta, boj Davida s Goliášem a mnoho jiného! Tak často vznikala a ž nechtutná směs nejnemožnějších výkladů v nichž se allegoresa rememorativní míchala s typologickou i mystickou /čísla/ i morální zároveň. Ze všech autorů tohoto období měl v následujících letech největší vliv výklad mše od Innocence III. který se spokojil s celkem střízlivou allegorií rememorativní.

Innocenc III. je také první autor, který rozlišuje a allegoricky vykládá liturgické barvy, což byla do té doby věc neznámá /bílá barva pro svátky značí např. bílý oblak při Nanebevstoupení, červená krev a oheň, černá smutek a pokání, fialovou ještě neznal, zelená je pro dny bez svátečního charakteru. - Radost z barev a symbolů ovlivnila i mnoho dalších věcí. Kasule si z počátku sice uchovávají klasický zvonový tvar širokého vrchního roucha kryjí-

cího celou postavu, ale dva svíslé pruhy splývají ve vidlatý kříž, na něm se brzy objevuje obraz ukřižovaného a vedle i další postavy; to už bšak bylo třeba měkké řasnaté roucho ztužit a vyhladit, takový tvrdý krunýř si pak zase vynutil proříznutí místa pro paže a celkové zkrácení, a tak se konečně došlo k nepřirozeným prkenným tvarům užívaným až do nejnovější doby. Podobné centrifugální síly vedly ke zřizování oltářních křídel zvaných též archa, které sice po umělecké stránce mohou mít vysokou hodnotu, a le po liturgické stránce představují vývoj k periferní jednostrannosti!

Jako se proti allegorickému výkladu liturgie ozvaly protesty hned na počátku, tak ani později nechyběly hlasy odsuzující svévělnost tohoto počínání. S uvedením aristotelismu do filosofie se zdálo, že tyto rozumné hlasy zvítězí. Tak první propagátor aristotelismu Albert Veliký nejen zase vysvětluje liturgii přímo z liturgických textů, ale také ostře napadá zvláště rememorativní allegoresi. Nazývá a to mirabile, jak je možno ticho při Kánonu vysvětlovat znázorněním utroení Páně, když o tom v textu není vůbec zmínky. Jestliže někteří políbení oltáře při Supplices vysvětlují jako znázornění prova zů, ve kterých byl Pán veden ke Kaifášovi /vysvětlení uvedené u Innocence III./, +polibku Jidášova a následující žehnání Darů jako znázornění provazů+

pak je to omnino profanum et omnibus fidelibus abominandum; vysvětlování křížů při Quem oblationem na zývá deliramentum hominum illiteratorum. Následovníka ovšem Albert nenašel; pro náboženský život lidu zůstalo rozhodující Rationale divinatorum officiorum z konce 13.stol. od Viléma Duranda, jež kolovala v nesčetných opisech a hned po vynalezení knihtisku se do 1500 dočkalo 43 vydání. Sám sv. Tomáš ve své Sumně popřává allegorickému výkladu až příliš mnoho místa.

Určité výsledky scholastického myšlení se přece jen počaly projevovat u některých autorů, kteří se pokoušeli hodnotit mešní liturgii podle vnitřní hodnoty jednotlivých částí; tak sám Albert rozlišoval Introitus /od počátku až po koláktu včetně/,

Instructio /až včetně Credō Oblatio. Jiné rozdělení měl Alexander z Hales /illuminatio, immolatio=Kánon a přijímání, sčítavzdání za přijaté dobrodiní=Postcommunio/, jiní zase praeparatio, instructio, oblatio, canon, communicatio, gratiarum actio, jiní obsecrationes, orationes, postulaticonea, gratiarum actio, ~~simulacra~~ Přítom si ovšem většinou nevěděli radyzvláště s prefací, která se jim nehodila ani k oblatio ani k immolatio.

Našli se ovšem i autoři, kteří ještě dále rozvíjeli allegorický výklad tak, že celou mši aplikovali už od počátku na utrpení Páně /nikoli jen Kánon/: cesta kněze k oltáři znázorňuje odvedení Páně, Confiteor výslech před Kaifášem atd. Nový popud k dalším allegorickým dalo pozdvihování Hostie od 13.stol.:, když později bylo přidáno ještě i pozdvihování kalicha, vykládali někteří pozdvihování Hostie jako scénu Ecce homo a pozdvihování kalicha jako pozdvižení Krista na kříž. Jiní zase rozkládali ritus mše na 40 skutků Kristových, jiní na 33 roků jeho života /sedění kněze při mezipěvu jako pobyt Krista na poušti, chválu Boha při prefaci jako hostinu v Bethanii atp./.-Jaké asi bylo celkové hodnocení mše možno odvodit z Honoria Augustod., když odpovídá na otázku, proč se mše koná denně: 1/ aby kněží mohli přijímat, 2/ aby nově pokřtění mohli být zapojeni do Těla Kristova, 3/ aby se u věřících uchovala memoria passionis; že mše je Eucharistia tj. konání díky, že je to oběť Kristova a oběť Církve, to úplně vymizelo z lidové katecheze, i když theologové se o tom ve svých spisích zmiňovali. Z Eucharistie se stala Epifanie, pozdě zjevení Boha na zemi, mše je rozdělování milosti zbožně nečinnému člověku; a čím vícekrát po sobě je člověk přítomen, tím více milosti.

Allegorické chápání mše mělo vliv i na vznik nových čistě allegorických obřadů: ukrývání patény při offertoriu jako znázornění toho, že se Pán poslední čas před svým utrpením vyhýbal veřejnému s třetnutím se židy, že se skrýval; sklonění hlavy při Per Christum na konci memento zemřelých jako znázornění smrti Páně, hlasité vyslovění Nobis quoque a bití v prsa jako vyznání setnání při

smrti Páně, pě tice křížů při doxologii ~~zj~~ jako znázornění pě ti ran Páně, přesun mixtionis od přijímání k Pax Domini, aby se tato slova mohla považovat za pozdrav Zmrtvýchvstalého, pozdvižení rukou a očí před kněžským požehnáním na konci jako obraz Krista při nanebevstoupení.

Toto chápání mše jako Epifanie bylo posíleno, když se na zlomu 12.stol. začalo rozšiřovat pozdvihování, nejprve Hostie, potom také kalicha.

Od počátku 12.stol. se začalo stále více zdůrazňovat, že Eucharistie není pouze Tělo a Krev, ale celý Kristus /což dříve nikdo nepopíral, ale také nezdůrazňoval/. Liturgie si sice všude důsledně uchovala biblickou terminologii a mluví o Těle Kristově jako o tom, co se Bohu obětuje a co se přijímání, ale lidová zbožnost obrátila všechnu pozornost k tomu, kdo při proměňování jakožto úkonu pouhého kněze sestupuje na oltář; kdežto liturgie věnuje pozornost Kristu, jak je /na pravici Otce/, lidová zbožnost se soustředila na Krista, jaký byl za svého pozemského života; ten se nyní ve svátosti ukazuje. Tuto svátost už lid nekoná ani skoro nepřijímá, jen se jí zbožně klaní a na ni se u vytržení dívá. Stupnovaná úcta ke svátosti se projevila /zvláště v kláštorech/ i v nových ritech přepečlivé svírání a čištění prstů, nádob, pláten a všeho, co přišlo ve styk se Svátostí, zvláštní obřadnosti při přípravě hostií atp. V této době se také /snad i jako reakce proti bludům albigenským/ začíná jí šířit zprávy o divcích, které se staly s Hostiemi, jako různá zjevení historického Krista ve Svátosti: a i když tyto pověsti většinou nesnesou kritické měřítko, přece jsou v určité míře dokladem živé víry v přítomnost. Obyčejný věřící se sice považoval za nehodného být svědkem takového divu, ale přece jen to v něm živilo touhu vidět aspon vnější ~~ne~~ schránku, ve které se skrývá Kristus.

Této touze lidí vidět Svátost vyšel vstříc brzy po 1200 biskup pařížský, když nařídil, aby kněží teprve /!/ po proměňování pozdvihovali Hostii tak, aby ji všichni mohli vidět. Začátek toho je dost zajímavý: Podle starobylého zvyku, který se

zřejmě dával od samé Poslední večeře, kněz při slovech accepit panem trochu pozvedl před sebou chléb. Někteří kněží ve snaze vyhovět věřícím pozdvíhovali chléb trochu výše. Z toho vznikla u některých biskupů starost, aby lid neutíval pouhý chléb, a proto nařizovali pozdvíhování teprve po proměnování.

Tak se vytvořil zcela nový vrcholný bod mešní liturgie, na který se mohla upnout veškerá zbožnost věřících. /Není jistě náhodné, že právě v tomto období vrcholí zároveň umělecká zpracování pověstí o podivuhodném Grálu, z něhož vyhází nebeské světlo a životodárná moč, nejdříve z Hostie, která je skryta v tomto zázračném poháru, později z grálu samého. /Samému pohledu na Svátost se připisují skoro stejné účinky jako přijímání Svátosti a docela vážně se debatuje o tom, zda se hříšník dopouští svatokrádeže i pouhým pohledem na Svátost /theoretická teologie to sice popírala, ale veřejným hříšníkům se to zakazovalo, ať si potom někdy prosekává líči díry do kostelní zdi, aby mohli vidět Svátost./

Pohled na Svátost se stává pro mnohé podstatou účasti na mši a v městech mnozí přebíhají z kostela do kostela, jen aby co nejvíce viděli Svátost, neboť si od toho mnoho tím slibují: že ten den nezemrou, že náhle nezemrou, že se tím odpouštějí některé hříchy atp. V Anglii se stávalo, že lidé volali na pohodlné kněze: Výše, jen výše, pane Jene! Celé soudní pře se vedly o místa v kostele, z nichž bylo Hostii při pozdvíhování lépe vidět. /Opodobných výstřelcích jsou zprávy až do 16. stol., pak zájem vidět Hostii celkem mizí./

Pozdvíhování hostie se časově prodlužuje a je doprovázeno novými obřady, jako incenzací, zpěvem a klaněním. Pozdvíhování se opakuje i několikrát při mši, např. při doxologii /případně se prodlužuje přes celé Pater/, při Agnus Dei, zavádí se i na Velký pátek. Někteří sice proti tomu /z allegorických důvodů/ namítají, že Kristus byl jen jednou ukřižován: jiní ovšem proti tomu namítají, že židé volali třikrát Ukřižuj!

Netrvalo dlouho a projevila se snaha pro-

dloužit pozdvihování přes celou mši, ba i mimo mši a docela i mimo kostel do ulic; tomu se vyhovělo zavedením monstrance a od 1245 i průvodem "Božího těla". V některých německých diecésích se udržela takřka každodenní mše /nebo aspoň ve čtvrtek votivní o Nejsv. svátosti/ před vystavenou Svátostí /tzv. Segensmesse/ až do nejnovější doby /v některých farnostech bylo buď Requiem nebo Segensmesse, jinačí mše nebyla známa./ Nejvyšší církevní autorita se dlouho stavěla proti mši před vystavenou Svátostí; nakonec byla všeobecně dovolena jen v oktávě svátku Božího těla.

Ke konci středověku vznikl také zcela nový, do té doby neznámý ritus: poklekání před Svátostí, a sice při mši při každém dočnutí Svátosti a mimo mši při každém přejítí kolem Svátosti; tak se ve 14. stol. přenesla na svátost všechna privilegia, která až do té doby příslušela /jako dědictví z císařského ceremonielu/ jen biskupovi: používání světla a kadidla, trůnu abaldachýnu.

Tato radostná tvořivost gotického ducha se projevila i v liturgickém zpěvu. Bohaté melodie z gregoriánského chorálu byly nejprve vyzdobovány novým ~~by~~ barvitějším textem a sice tak, že část sboru zpívala text původní a část sboru na stejnou melodii text nový, většinou slabičný /místo jedné slabiky na mnoho not jedna slabika na jednu notu/: to jsou tzv. tropy. Tento nový text se časem osamostatnil a tak vznikly tzv. sequence s textem víceméně rýmovaným /Řím a Itálie se jejich přílivu ubránily, a le v severských zemích bujely ve stovekách a tisících po celý středověk./ - Byly vytvářeny také nové melodie, a to nejvíce obohacováním prostičkých zpěvů Ordinaría, jež jsou v podstatě aklamací a pokračováním zpěvu kněze /tohoto druhu je dosud 18. chorální mše/; tyto části byly odjakživa vyhrazeny lidu, kdežto chor pěstoval bohaté melodie proměnných zpěvů. Nejprve se zmocnila scholla cantorů lidového Kyrie, kdežto Sanctus a Agnus si jednoduchou melodii podrželo déle /Gloria a Credo zůstaly nejbliže původnímu slabičnému zpěvu/. Chor se ponenáhle osamostatňuje, laicizuje, odtrhuje od oltáře; konečné místo si nechází

vzadu v lodi, daleko od lidu. Ve 12. stol. se nej-
 číve při Graduale a Alleluja přidává druh, pak
 i třetí a čtvrtý hlas s volnějším vedením melodie
 a někdy i textu /po vzoru lidových písní i v li-
 dové řeči/; takový způsob podporují zvláště potulní
 zpěváci - za protestu církevní autority, ovšem ne
 vždy úspěšného. Ke konci středověku se dospěje k
 formě veelku ukázněnější tzv. falso bordone, který
 obohatí i zpěv žalmů a místy se udrží až do našich
 časů. Ve 14. stol. jsou už k verňany na takové vý-
 ši vývoje, že mohou zastat podobnou úlohu. V téže
 době se na francouzské půdě poprvé objevují mše
 komponova né už v našem smyslu a snávratem papežů
 z Avignonu do Říma najdou cestu i do věčného města
 a odtud do všech zemí; mnohé kláštery však tento
 nový způsob zpěvu zavrhnou /např. v St. Gallen a ve
 Švédsku/. /Zajímavými svědky vývoje zpěvu jsou
 patroni: patronem gregoriánského zpěvu byl sv. Gre-
 goř, na počátku mnohohlasého zpěvu s. Jan Kř., kte-
 rý navrátí svému otci hlas, a nakonec sv. Ceci-
 lie pro text "cantantibus organis in jejím officiu/.

Konečný vývoj zpěvu vedl k tomu, že partie
 určené dříve pro náročnější zpěv scholy cantorum
 /Introit, Graduale, Offertorium, Communio/, zůstá-
 vají opomíjeny, kdežto původní prostičké zpěvy li-
 du /Kyrie, Gloria, zvláště Sanctus - Benediktus
 a Ag nus/ jsou počteny bombaistickými polyfonními
 harmoniemi.

12. Konec středověku a tridentská reforma

Termín "podzim středověku" /Huizinga/ pro
 14. a 15. s tol. se plně hodí i na liturgii. Možná
 sice ještě pozorovat čilý růst a rozvoj, ale jen
 cetrifugální, směřující k periferii, růst jen
 prázdně dekorativní. To platí zvláště o vývoji zpě-
 vu a hudby a o dalším rozvíjení forem kultu Svátosti.

Úcta k Svátosti nepřipouští, aby se Hostie
 dotekl rukou laik, i kdyby kvůli tomu umírající
 zemřel bez přijímání, ani korporálu se laik nesmí
 dotýkat; praní korporálu je provázáno zvláštními
 modlitbami. Stanoví se zvláštní pravidla pro defec -
 tus seu pericula missee, až i pro takový případ,
 že by se sub specie zjevil Kris tus jako dítětko.

Lidový výklad mše se zcela jedn. ostranně soustřeďuje na pojednání o spasitelných účincích mšenní oběti, resp. jejímu /pohému/ zbožnému slyšení. Ve 13. stol. se pravidelně vypočítávají 4 druhy: ze mše přichází člověk quasi deificus, minor peccato, confortatus contra diabolum, & felicior quam prius, později 10-12, a za každý z nich musí ručit některý z Otců, tak např. Augustín dosvědčuje, že člověk během mše nestárne; mezi účinky se uvádí na př. že jídlo po mši člověku lépe prospívá, že člověka nestihně náhlá smrt, duše v očistci během mše nemusejí trpět atp. Nejpodstatnější v této věci byla okolnost, že se ve věřících tudil dojem, jako by samo slyšení mše zajišťovalo spásu.

S přepjatými představami o účincích mše souvilo nezdravé rozbušení votivní mši s novými a novými formuláři /proti různým jednotlivým nemocem, proti nebezpečí ztráty nebo zmenšení majetku, proti úkladům, dále ke cti nejrozmanitějších svatých, kteří měli být pomocníky v tom kterém speciálním případě/, a dále kupení takových votivních mši do celých řád a řetězců s odvoláváním na sv. Řehoře /ten ve svých Dial. uvádí případ, kdy za zemřelého kaka bylo obětováno několik mši za sebou, ale nepřipisuje tomu žádnou zvláštní účinnost/. Doporučují se řady se 3, 5, 6, 7, 9, 30, ale také 41, 44, 45 mšemi nejen za zemřelé, ale i za různé záležitosti mezi živými, přičemž pro každý den je určen speciální formulář /bez ohledu na neděli a svátek/ s rozmanitým počtem svíček a almužen /na př. první den mše o nejsv. Trojici, tři svíčky a tři almužny, druhý den o andělech a 9 svíček a 9 almužen atd./. Nejproblematičtější bylo ujišťování o jistém výsledku: si quis positus in aliquo necessitatis articulo haec triginta missas celebraverit vel celebrare poterit, liberabitur sine mora /misál ze sv. Lamberta 14. stol., mnohé misály uherské/.

Ochťvost lidu zajistit si takové účinky vedla k nezdravému hromadění mši ke konci středověku a v souvislosti s tím k nepřirozenému růstu proletářského kleru: města se hemžila oltářníky žijícími z takových řetězových nadací nebo z manuálních stipendií /dávaných soukromě přímo ad manum sacerdotis/; jejich jedinou povinností bylo číst

určité mše // člověk si tak snad vzpomene na mlýnky poháněné větrem nebo i mlýny poháněné vodou, které se "mocí" za své majitele,/. /Takové rozmnožení kléru souvisí i se skutečností, že cechy přijímaly jen omezený počet pracovníků; "přebytečnost" měšťanští synci museli být zaopatřeni jinak./ Nejvíce si lidé žádali zvláštní votivní mše a mše za zemřelé /provinciální koncil ve Florencii 1517 určil trest dvou dukátů pro kněze, kteří se zjištěností i o nedělích a svátcích četli takové mše./- Z tohoto stanoviska pochopíme výroky některých theologů /Petr Kentor/ nebo mystiků /mistr Eckhart, Jan Gerson/, že pravá blaženost ani dokonalost nespočívá ve čtení nebo slyšení mnoha mší, že by mělo být méně kostelů, méně oltářů, méně ale vzdělanějších kněží, že kazatelé, kteří doporučují takové řady mší podporují pověru.

Energicky se proti těmto zlořádům postavili reformátoři; Luther trefně kritisoval nejhorší zlořády; výklady o takových účincích mší, rozdílné hodnocení votivních formulářů /např. mše de Beata je účinnější, ovšem i "dražší"/, ziskuchtivost a haed našel i východisko: mše je pouhá památka Páně, jeho dar nám nikoli náš dar Bohu, není "oběť", kterou bůžhem si mohli u Boha něco zasloužit nebo dokonce jiným zasloužit, proto se mše nemůže obětovat za živé ani za zemřelé, všechny texty liturgie, které mluví o oběti, musejí vymítit /luther má zvláštní spis Von dem Grauel der Stillmesse so man Canon nennet 1524./ Zvláště účinným se stal jeho výrok tím, že o mších /zvláště za zemřelé/ mluvil jako o vykořisťování lidu. Účinek byl i v ~~kaskádách~~ v katolických krajích tak pustošivý, že už 1528 slyšíme ujištění, že v Salzburgu se dříve snadněji uživilo 100 kněží-stipendistů než nyní

jeden kněz. Poukaz na zjištěnost a pověrčivost vedl k úplnému opovrhování mší. Je historickým činem koncilu tridentského, že po věroučné stránce rozlišil mezi pravdou a bludem a vyzdvihl objektivní charakter mešní oběti, aže po praktické stránce jasně vymezil způsob nutné reformy /zvláště misálů, které ve středověké podobě přispěly k upevnění zla/.

Podle ~~základ~~ tehdejšího právního stavu příslušelo církevně-provinciálním autoritám regulovat liturgii. Skutečně nechybělo takových pokusů, ukázalo se však, že takový počín je na jejich síly. Proto se už 1546 v Itálii a potom sv.ětší naléhavostí i ve Španělsku a v Portugalsku ozývalo volání po jednotném misálu závazném pro celou latinskou církev /i pro řeholníky/, za nějž by se postavila nejvyšší všeobecná autorita; jednotlivým diecésím a řádům by se jen povolil menší dodatek s vlastními svátky.

Tridentský koncil se otázky reformy misálu dotkl už 1546/47 při jednání o zneužívání Písma a pak ji projednal 1562 při poradách o mešní oběti. Nejprve byla ustanovena komise, která měla sebrat všechny abusus misae, což nebyl tak nesnadný úkol: sekvence a preface svatých s legendárním obsahem, zcela nevhodné zpěvy /Gaude Dei Genitrix/ a prosebné litanie /modlitby//za mír, za déšť atp./ při pozdvihování a po něm /s přímou účastí kněze, tedy s přerušením Kánonu/, nové mešní formuláře pochýbného původu, řetězy votivních mší, svévolné používání osobních, vlastních formulářů i o nedělních a svátcích, zmatená rozdílnost obřadů od kostela ke kostelu/docela i u různých oltářů v jednom kostele/. Komise v první redakci sbírky upozornila i na některé nevhodnosti v obřadech mše: výrazy jako hostie immacula, calix salutaris už při offertoriu, žehnání Darů po proměnování, offertorium mše za zemřelé / libera eas de ore leonis et de profundo lacu/, dále, privátní mše současně se slavnou, privátní mše bez aspon dvou účastníků; zároveň navrhl~~á~~ prozatím aspon pro světský klerus sjednocení mešního řádu na počátku a na konci mše, kde byly největší rozdílnosti, a sjednocení rubrik. Koncil se už ovšem nemohl zabývat všemi podrobnostmi a v dekrétu ze 17.září 1562 shrnul hlavní abusus pod pojmy ziskuchtivosti, neúcty a pověry, biskupům uložil, aby bděli nad mešními stipendii, stanovil, že mše se smí konat jen na svěcených místech, svátácká muzika se má odstranit, zakázal svévoli kněží v ritech a modlitbách a pověřčivé řady některých mší, zároveň však schválil tiché říkání Kánonu a konání liturgie v latinské řeči;

podrobnou reformu misálu odevzdal papežské komisi. Ta za podklad reformy vzala *Missale secundum consuetudinem curiae romanae*, velmi podstatně zredukovala počet votivních mší, které byly povoleny jen na volné ferie, z velké řady jednotlivých Introitů, kolkct atd. vytvořila několik úplných *Commune sanctorum*, radikálně redukovala počet svátků svatých - vše asi podle toho, jak se konala liturgie v 11. stol. v Římě /někteří se dočatečně snažili zachránit aspon některé sequence// už tridentský poslal do Říma pro gregoriánský sakramentář. / Z novějších modliteb a ritů bylo ponecháno jen tolik, co se dalo něk srovnat s duchem starší římské liturgie; tak mohl Pius V. v úvodní bulce k novému jednotnému misálu celkem právem uvést, že liturgie byla reformována ad pristinam sanc orum Patrum normam et ritum. Jestliže ideálu bylo dosaženo jen v omezené míře, nutno to připsat omezeným možnostem doby: studia a plnější zhodnocení historických pramenů si vyžádaly ještě celoživotní práce celých staletí. Komise se nebála sáhout ani na texty, které se zbožným duším mohly zdát /i pro svou starobylost/ nedotknutelné /tropus v Gloria in excelsis na mariánské svátky: tu solus sanctus, Mariam sanctificans, tu solus Dominus, Mariam gubernans, tu solus altissimus, Mariam coronans. / Zároveň se projevil i humanistický duch doby některými drobnými opravami textů /v závěru orací bylo všude pečlivě přidáno eudem, eodem, memoriam facinus opraveno na memoriam agimus, v memento živých círčumastantium opraveno na circumstantium a tpl. /; humanistické snahy také pomohly prosadit schválení vícehlasého zpěvu při liturgii. - Pro obnovení užšího společenství mezi knězem a lidem nebyly v tehdejší době předpoklady stejné jako pro znovuzavedení kalicha pro věřící / byly s tím nedobré zkušenosti /; zároveň s vyjasněním nauky o obětním charakteru mše neopomněl koncil připomenout, že mše je i obětí Církve a že je žádoucí i každodenní přijímání věřících /kolik století to trvalo; než se to alespon částečně vžilo! /

Nejrozhodnější dosah však mělo ustanovení buly, že nový misál je závazný pro všechny kostely, a že se v něm nesmí nic měnit: odlišné obřady si

mohly ponechat jen tykostely, které jich prokazatelně používaly nepřetžitě aspoň 200 roků /to přičítá se v úvahu jen u některých starých řádů, ale časem se ukázalo, že je to spíše nevýhoda:, jinak to byly ještě kromě Milána také diecéze Trier, Köln, Lüttich, Braga a Lyon, ale z nich si je uchovávaly dodnes pouze poslední dvě/. - Zároveň byla zřízena posv. Kongregace obřadů, ale právě jen za tím účelem, aby dbala nad zachováváním nového misálu /*Patres sacris tuendis ritibus prepositi*/, takže nebylo v Církvi orgánu, který by texty nebo rubriky mohl jakkoli měnit /pouze vykládat/. A tak kromě /značného počtu/ nových svátků a nepatrných úprav /jazyková úprava rubrik se Urbana VIII. 1634, zavedení preface o Nejsv. Trojici od Klementa XIII. 1759, dodatek k rubrikám od Pia X 1920/ nebylo na misálu až do 1951 nic změněno; naopak některé rubriky opačnou praxí ztratily význam /svíce k Sanctus, purifikace jednotlivých věřících po přijímání /*ritus serv. X, 6.9.*/.

Jakkoli absolutní zamrazení všech novotěšských snah bylo naprosto nutné, přece se časem ukázaly i některé nevýhody: naprostá nepřizpůsobilost k potřebám /skutečným/ té které doby napřímo podporovala vznik různých neliturgických forem zbožnosti a časem i k otrávenosti liturgie od chápání a potřeb křesťanského lidu.

13. Mše v období baroka, osvícenství a restaurace

Nepochopení: "roztenčeného" baroka pro důstojné a ukázněné formy liturgie, jak je kodifikoval sněm Tridentský, snad nebylo o nic menším neštěstím, než zvláště přecházejícího období ve vytváření stále secesnějších forem. Náboženské myšlení a čítání doby by lo tak v zajetí protireformace, že mělo a smysl právě jen pro ty pravdy a hodnoty, které reformátoři popírali, kdežto ostatní /a snad podstatnější/ hodnoty liturgie mu zůstaly naprosto cizí. Protože reformátoři především popírali skutečnou přítomnost Krista ve Svátosti, soustředilo se všechno myšlení a snažení právě je a výlučně na tuto přítomnost. Tak např. když se Muratori 1748 pokusil

vydat knižně nejstarší římské sakramentáře, pak především proto, aby v nich dovořil víru v Přítomnost. Protože reformátoři popírali obětní charakter Eucharistie, zdůrazňovalo se, že Eucharistie je skutečná oběť Kristova; protože popírali svátost svěcení kněžstva, zdůrazňovala se úloha svěcených kněží při liturgii; protože a však současně mluvili o všeobecném kněžství všech věřících, našla vůbec pochopení připomínka sněmu tridentského, že Eucharistie je oběť veškeré Církve. - Tento duch byl vyhraněn zvláště v řádu jezuitů, kteří v oné době měli určité vedoucí postavení.

Nedá se ovšem říci, že by plnější pochopení liturgie bylo zcela vymizelo. Významnou iniciativou v tomto směru byly snahy francouzského Oratoria, založeného kardinálem de Bérulle /+1629/. Oratorium vycházelo z myšlenky dokonalé oddanosti a klanění, jež Kristus vzdával a vzdává svému Otci; účast na tomto klanění a oběti má být středem křesťanské zbožnosti, zvláště při mši sv. Z kruhů Oratoria vyšly také pozoruhodné výklady mešní liturgie /Lebrun 1716/26/. Ani v Německu nechyběly podobné pokusy; jejich předchůdcem byl Jan Burchard /papežský ceremoniář/, v domnění, že jde o snahy zavést i do lidové řeči liturgie, a zakázal Alexander VII. překlady Misálu do franštiny pod trestem exkomunikace; všeobecně se zastával názor, že liturgie má věřícím zůstat zahalenotajemstvím. O tom, že už i dříve existovaly misály v lidové řeči, svědčí např. i státnost Jana Busche, reformátora severoněmeckých klášterů /v pol. 15.stol./, že laici mají missale cum canone in teutonico; našel je i u Řeholic a spálil.

Výklad mše pro věřící zůstal na stejné úrovni jako v předcházejícím období, ovšem zbařený nejhorších výstřelků: objasňovala se hořota mše, její účinky i její postup jako znázornění utrpení Páně. Klasickým se v tomto směru stal výklad mše od kapucína Martina z Kochemu /+1712/ *Medulla missae germanica, das ist Meß-Erklärung über Honigsüß*, který od 1697 vybházel v nečetných vydáních a překladech až do nejnovější doby; v předmluvě autor vysvětluje, že vlastně jen sebral to, co v dřívějších spisech našel o mši vhodného a užitečného. Allegorický výklad mešní liturgie znovu ještě

dále rozvinul Bellarmin /Christianae doctrinae latior explicatio 1598/: Pater je modlitba Krista na kříži, lámání chleba představuje ~~kněz~~ bodnutí kopím, přijímání představuje pohřeb, Communio zmrtvýchvstání /soucítí to s jeho teorií o oběti; a jako allegorie hledá všude z n á z o r n ě n í něčeho, tak pozdější theologové hledají v mešních obřadech z n á z o r n ě n í oběti Kristovy resp. immolationis //není to pošetilé počínání?//.

Duch nové doby, která tíhne k empirismu a k poznávání přírody, se projevuje i v tom, že dosavadní způsob účasti lidu na bohoslužbě, totiž n němé přihlížení a klidivé poslouchání přestává být poutavé, přežívá se. Hledají se proto nové způsoby jak oživit účast lidu; protože však chápání liturgie je spíše chudší než bohatší, jsou i nové prostředky po liturgické stránce jen podprůměrné hodnoty.

K těmto novým prostředkům patří modlitební kniha v lidové řeči, jejíž rozšíření umožnilo vynález knihtisku; dočkala se poměrně velkého rozšíření - ovšem účast lidu na liturgii spíše ještě utlumila: vycházela totiž z modlitby hodin a tak vnesla do účasti na mši prvky zcela cizí. Pokud tyto modlitební knihy se zmiňovaly o mši sv., vysvětlovaly ji buď zcela krátce allegorickým způsobem, nebo jako pobožnost ke mši nabázely dlouhé modlitby přípravné, akty víry, naděje a lásky, modlitbu k pozdvihování a pak modlitby k utrpení Páně /Petr Canisius, Rechte und katholische Form zu beten 1563/. //Ideálem je přece liturgii k o n a t, nikoli když ji někdo jiný totiž kněz koná, při ní se n ě co modlit!//

Nejširší lidové masy ovšem modlitební knihou zasaženy nebyly; proto se zvláště počínaje 18.stol. nabízí přítomně nepřítomným společné modlení a zpívání. Takovou devotio matutina pěstovali zvláště jezuité při lidových misiích: asi půl hodiny přede mší se začínaly zpívat misijní!// písně a ve zpěvu se pokračovalo přes celou mši střídavě s různými zbožnými modlitbami. Jaké výsledky jedné takové misie bylo např. rozhodnutí o pravidelné modlitbě růžence při mši, případně každý desátek se slokou písně /mis i j n í/. /Členové růžencové bratrstva se už v 15.stol. zavazovali pomodlit se soukromě tři

růžence za týden a to při horách nebo při měsích./ Společný růženec je možno považovat při vší bídě za určitý pokrok proti dosavadnímu stavu: zachoval to, co bylo na allegorickém způsobu všeobecně dobré /nikoli liturgicky dobré/, totiž rozjímání o životě Krista /historického/, překonal snahu po dětinsky detailním znázornění života Páně v obřadech, a navíc podporoval společné konání.

Trochu více zřetele k postupu mše měly časem lidové zpěvy. V prvních počátcích ke konci středověku to spíše ovšem byly jednotlivé sloky o utrpení Páně nebo i jiného obsahu /jako interpretace sekvencí/; obliba zpěvu u reformátorů oživila i katolický chrámový zpěv zvláště ve spojení s kázáním, ale už i 16. stol. se objevují jednotlivé sloky určené pro Graduale, Offertorium, Sanctus a po pozdvihování /církevní synody v Německu už 15. stol. zavrhnou takový zpěv v lidové řeči při zpívané mši./ Mohučské Cantuale z 1605 uvádí pevné schéma takového zpěvu a také zpěv sám zdůvodňuje: protože mnozí laici mají více chuti při mši zpívat než se svých modlitebních knih nebo na svém růženci sledovat utrpení Páně podle starého zvyku, a protože také není dosti zpěváků pro zpívání chorálu.

Tento lidový zpěv měl sice svoje místo při mši, do liturgie však nikdy nevešel. Mše byla vznešeným v sobě uzavřeným celkem, jehož vnitřní logiku lid nechápal, leda jako nutné orámování sestoupení Boha na zem, jež bylo výsledkem výhradně kněžské činnosti. Tento vcelku záhadný ale k vědy přesně stejný sled obřadů nesmí být ničím rušen, ani kázáním ani přijímáním věřících. Proto se kázání přesunuje před mši /po evangeliu by stejně bylo rušivým elementem, protože s evangeliem ani se mší vcelku nijak nespojilo/ nebo se zcela osamostatňuje v několikahodinovou pobožnost, a přijímání, jež je zase na vzestupu, se věřícím uděluje po mši a to raději po té nejprvnější /aby se neprotahoval eucharistický půst/. Tak se i při jímání, které patří k podstatným způsobům účasti na mši, stává samostatnou pobožností, totiž pouhým přijímáním Spasitele neustále s námi přebývajícího ve sva tostánku.

Mše zůstává veličinou v sobě zcela uzavřenou také pro chrámovou hudbu. Víceletné umění, povzbuzené shovívavostí tridentského koncilu, se rozvíjí stále více doširé a skvělosti stálým rozmnožováním hlasů a zvláště instrumentů /při posvěcení domu v Salzburgu 1628 účinkovaly dvě osmihlasé sbory s dvěma orchestry, c elkem 53 hlasů./ Tato kultivovaná chrámová hudba se pěstovala zvláště na šlechtických dvorech a byla spíše skvělou poklonou profánního světa blahooskloně trojné liturgii než účinkoli jiným. Pro takovou hudbu byly liturgické texty někdy příliš prosté a proto se hledaly jiné, skvělejší, kněží zkracovali zpěv Preface a Pater jen na počáteční slova, aby tato hudba příliš nerušili, ze stejného důvodu vnedělávali po Credo Dominus vobiscum a Credo k offertoriu /tento způsob doporučoval už před reformou misálu sv. František Borgiáš pro jezuitské kostely/. Tomuto osamostatnění choru také plně odpovídá jeho prostorové umístění: mezi světem a kostelem, spřístupem přímo ze světa. /Provinciální synoda Kolínská 1535 stejně jako i jiné synody zdůrazňovala, že se kvůli hudbě nesmí opomíjet nebo zkracovat epištola, Credo, preface, a Pater.

Tento rozvoj "chrámové" hudby vedl k tomu, že účast na mši skutečně spočívala převážně v "pobožném slyšení" /nikoli ovšem slyšení liturgie/. Ovšem ani zrak nebyl nijak zkrácen; patření na Hostii už sice ztratilo své kouzlo, ale zato stěny i strop i celý prostor byly plny skvělého umění sochařského i malířského. I oltář sám se stává uměleckou stavbou nebývalých rozměrů k počtě světců nebo baldachýmem pro svatostánek, ale to, co oltář činí oltářem, totiž ~~xxx~~ mensa-stůl je v podobném poměru k celku, jako liturgické konání kněze k polyfonnímu ensemblu. Sama chrámová stavba dostává nový dominantní střed, totiž kopuli; ta už však netvoří cápioium nad oltářem resp. nad mensou, nýbrž samostatným oslavným prvkem odvádějícím pozornost daleko od oltáře.

Z celého liturgického konání zůstal jediný přitažlivý obřad /nejmladší a liturgicky neproduktivní/, totiž podzvihování a jemu odpovídající konání ze strany lidu: klanění. Würzburgský katechismus z 1734 také skutečně podává mši jen jako

jeden z pěti způsobů, jak se klanět Kristu ve Svátosti. Také Martin Kochem doporučuje až do pozdvižení si konat obvyklé denní modlitby a potom se klanět Božímu Beránkovi. Mení divu, že toto klanění se stává jádrem mnoha nových /pompésních/ pobožností, jako je čtyřicetihodinová pobožnost a průvody se Svátostí, k nimž přispívá i básnické umění svými Autos sacramentales a Fronleihnamsspiele.

Vystoupení reformátorů nejen dalo kontroverzní směr celé theologii, ale zároveň také nutilo získávat se více spisy Otců a poznávat život staré Církve. Spolu se spisy Otců se začaly objevovat také staré sakramentáře, ordines a ostatní liturgické z nichž bylo patrné po více než 1000 roků liturgie konalo celé shromáždění křesťanů, nikoli pouze klérus. A zvláště u duchů neklidných a všeobecně se vymykajících autoritě je možno pozorovat snahu o navrácení liturgie do starých forem; za neštěstím bylo právě to, že dobré postřehy byly u nich tak spojeny s názory v základě nesprávnými, že se zdálo, že s odsouzením bludů jeodsouzeno všechno: byl to hlavně jansenismus, gallikanismus a osvícenství. /není naším úkolem rozebírat jejich bludy, zmíníme se pouze o tom, co v jejich názorech mohlo být použitelné./

Od té doby co Quesnel 1691 vystoupil s požadavkem, že lidu by se neměla odepírat útěcha moci spojit svůj hlas s hlasem církve, projevovaly se ve Francii snahy po hlasitém říkání Kánonu: tak nové vydání misálu V Meaux 1709 mělo v Kánonu i na jiných místech před každým Amen vytištěno červené R jako znamení, že lid má odpovídat. Misál z 1736 vytištěný v Troyes vynesl před přijímáním lidu Confiteor a absoluci, protože se říkaly už na začátku mše: zároveň byly v tomto misálu /jako už dříve v Pařížském 1584/ nahrazeny nebiblické texty zpěvných částí Propria nahrazeny biblickými /což bylo přijato více než 50 diecézemi/.

Tam, kde se formy baroka zvláště silně vyvinuly, byla i reakce zvláště silná: to se projevilo v osvícenství: člověk je už znechucen nadneseností citu a na kupením forem a vrací se zas k "ušlechtilé jednoduchosti" antiky a takse dospívá k jakémusi náboženskému klasicismu, který horuje pro staré formy, i když mu jejich vnitřní smysl zcela u-

niká. Nemá se současně s loužit více mši, kázání má být po evangeliu, přijímání věřících po přijímání kněze. Instrumentální hudba se má co nejvíce omezit a lid má být možnost ve své řeči zpívat nebo se modlit, ale takové modlitby, které odpovídají liturgickým kněžským modlitbám. Růženec se ke mši nehodí. Má se podporovat časté přijímání, počet olkřátářů se má zmenšit, kněz má být obrácen tváří k lidu, nejsou žádoucí výstavy Svátosti, mělo by se obnovit offertorium lidu, polibek pokoje, koncelebrace.

Hlavním kořenem odcizení lidu liturgii se jeví nesrozumitelná liturgická řeč; allegorický výklad mše, který možno považovat v tomto směru za nouzové řešení, ztratil už veškeren půvab, bombastická hudba spíše odvádí pozornost od liturgie, rovněž tak společná modlitba růžence, až do té doby hodně rozšířená, proto se navrhuje rozšiřovat modlitební knihy s úplným překladem misálu s konečným cílem zavést do liturgie ledovou řeč a odvoláním na 1. Kor 14, 16 /Jak odpoví k tvému díkyčinění Amen člověk neznalý té řeči? Vždyť nerozumí, co pravíš. Tvá děkovná modlitba je ovšem dobrá, ale bližní se tím nevzdělává. Bohu Díky, mluvím cizími jazyky více než vy všichni, avšak ve sbromáždění chci raději promluvit pět slov srozumitelných, abych poučil také jiné, než deset tisíc slov v cizím jazyku./

Všechny tyto snahy osvíceneš vyzněly naprázdno kromě lidového zpěvu při mši, který se pěstuje s úspěchem /kromě mnoha jiných písní vznikla v této době v Německu i známá Hier liegt vor deiner Majestät /text1777/, která ve zhudebnění Michaela Haydna /+1806/ je dosud oblíbená./ V 18. stol. se lidová píseň uplatnila i při zpívaných latinských mších zvláště vnešních farnostech, kde nebylo předpokladů pro polyfonní hudbu /Kongregace obřadů většinou vybízela k poněkud odstrašení tohoto zvyku, teprve 1894 to generálním dekretem zakázala nadobro./ Nověji byl tento způsob pro ně které země potvrzen. Pro missa lecta nebyl nikdy vydán ani předpis ani zákon. - Po liturgické stránce mají tyto mešní písně dosti nedostatků; vznikaly v době, která nebyla v chápání liturgie na výši.

Hluboké slabiny a chyby, a zvláště celková plýtkost osvícenství vedly k nové reakci, kterou je možno nazvat restaurací a částečně i romantismem: starší řády přicházely znovu ke cti a je možno pozorovat i určitý obdiv pro klasický středověký vynášela se e krása latinských modliteb, důstojnost obřadů, harmonie celku; vzrůstá nadšení pro chorál a pro Patestrino vokální umění vzešlé z chorálu, zdůrazňuje se čistota forem /nevhodnost lidového zpěvu při latinské liturgii, nové Ceciliánské hnutí úspěšně šíří oblibu latinského zpěvu vícehlasého i na venkově. Znovu nacházejí půdu názory, že kněžská liturgie jedaleko povznesená nad lid a že má hodnotu sama v sobě bez ohledu na účast lidu. Liturgie se velebí jako nejvyšší umělecký projev člověka zaníceného Duchem; i v pouhých liturgických textech má církev poklad, který by sám o sobě stačil prokázat její božský původ. Obdiv této doby pro gotiku vedl k regotizaci chrámových staveb i chrámových o prostoru, který se tak naplnil náhražkami, jež malé době dodávaly zdání velikosti. Nesmiřitelným bojovníkem za obnovu čistoty římské liturgie byl veliký opat Prosper Guéranger, zakladatel tzv. novogallikánské liturgie a obnovitel velkých monastických ideálů /+1875/.

Tato katolická restaurace na nějaký čas zase zvětšila vzdálenost mezi liturgií a lidem, o jejíž překonání osvícenství jaksi usilovalo. Ve skutečnosti však svou opravdovostí /oproti plýtkosti osvícenství/ vedla k hlubokému zamyšlení nad pravými hodnotami a tak otevřela cestu k novému rozkvětu liturgie.

14. M š e o d d o b y P i e X.

Dílo Prospera Guérangera probudilo hluboké síly nejprve v centrech mnišských. Konání liturgie jakožto opus Dei se stávalo divadlem v nejlepšímu slohu slova a stále více k sobě přitahovalo zraky všech. Díla beurenského umění k tomu vytvořila i důstojné pozadí. Pronikavé studium gregoriánského chorálu v celém jeho vývoji vedlo k autentickému vydání chorálních knih /počínaje 1905/ podle nejlepších rukopisů z doby rozkvětu chorálu. Pius X.

velký příznivce těchto snah, svým Motu proprio o nové chrámové hudbě a zpěvu /1903/ dává mohutný popud

k reformě a rozvoji této části liturgie. Dekretem Sacra Tridentina synodu z 1905 o částém a denním přijímání vyšel vstříc liturgickému hnutí, jež se světu formálně představilo poprvé 1909 v Belgii jako opravdové hnutí /spiritus flat ubi vult/. K zásadnímu zvratu v chápání liturgie mohlo dojít domyšlením zásady Pia X., že Eucharistie je určena k posvěcení věřících, nikoli však především k uctívání, jak se hlásalo už po staletí. Prohloubení této zásady vedlo k poznání, že Eucharistie jako obětní hostina je podstatnou částí mešní oběti a že oddání se Bohu v oběti je pravou přípravou na přijímání.

Liturgické hnutí se prakticky nejprve projevilo účasti věřících na modlitbách kněze; umožnily to misálky v lidové řeči. Pius IX. sice ještě 1857 obnovil zákaz překladu Ordinis missae /včetně Kánonu/, ale zachování tohoto záka zu nebylo urgováno; při novém vydání Indexu zakázaných knih 1897 ze Iva XIII. bylo toto ustanovení vypuštěno. Schottův Meßbuch /první vydání počínaje 1884 byla bez překladu Kánonu, překlady konsekrčních slov chyběl ještě v 7.vydání 1901/ byl 1906 rozšířen ve 100000 exemplářích, do 1954 v téměř 5,000.000; kromě toho už i dříve vycházela i jiná vydání /Moufang od 1851, Pachtler S.J.1854/. V jiných zemích tomu nebylo jinak. /Tím, že se jednotliví věřící mohli modlit stejné modlitby s knězem, byla /i když se nejšťastnějším způsobem/ prolomena bariéra, která dosud stála mezi knězem a lidem.

Potom se nejprve u aka demiků; potom u ostatní studující mládeže projevila snaha říkat společně to, co si každý až dosud četl z misálku pro sebe; tak se po delším tápání vyvinula missa dialogata, ale stále bylo mnoho nejasností, v jakém rozsahu se má říkat společně s knězem a různí autoři na vrhovali různá řešení /Guardini, Kramp, Parsch, Wolker - to už i pro farní bohoslužby/. Jak se současně stále prohlubovalo studium liturgie, přicházelo se ponaáhlu na to, že základem společného slavení liturgie nemůže být "tichá" mše, ze které se až dosud vycházelo, nýbrž jediná slavná

s rozdělenými úlohami mezi kněze, lektora, zpěváky a lid, a že tiché modlitby kněze lidu nepřislýší; lidu přísluší přibližně asi to, co při zpívané zpívá chor. Pokud se týká kněžských orací projevily se celkem dva způsoby, jak je přiblížit lidu: v německých územích Vorbeter říká hlasitě překlad /kněz je říká potichu/, ve francouzských územích komentátor po kněžském Oremus řekne stručně obsah orace "/kněz potom říká oraci latinsky nahlas/ obdobně jsou řešeny ostatní kněžské modlitby /Vorbeter finguje převážně jen při nezpívaných mších, a kdyžto komentátor i při zpívaných/. - Pokud se týká nezpívaném mše, nemohlo být proti takovému způsobu žádných námitek, protože rubriky misálu způsob účasti lidu nijak nevymezují, naopak ji spíše předpokládají /Rit.serv.III,9,IV?2,VII,7/; Kongregace obřadů prohlásila společně odpovědi lidu za par se dovolené už 1922; 1958 potvrdila pro německá území "německý způsob". - Tak jsou věřící nejen vedeni k odřikávání textů, ale především k správnějšímu chápání liturgie: tím, že knězi odpovídají a vcházejí do liturgického konání, s knězem obětují a přijímají, přicházejí k vědomí své křesťanské důstojnosti a zároveň si uvědomují, že jsou církev, že mají společenství s těmi, které Bůh v Kristu povolal.

Je ovšem zřejmé, že všechny tato řešení je třeba považovat jen za přehodná; dokud konání lidu není tak zhodnoceno jako konání kněze /např. i když lid říká nebo zpívá Sanctus, není to pro postup liturgie rozhodující; rozhodující je, že to říká kněz; konání lidu je jakýsi nadpřířávek ke konání kněze/, nedá se plněm právem mluvit o aktivní řtj. působivé/ účasti lidu na liturgii, Kto se dá dosáhnout teprve obnovou liturgie, nikoli jen liturgickou obnovou lidu. Pius X. k tomu podle vlastních slov učinil první krok, dalšími krůčky byly nové preface, které vystihují ústřední themata liturgie /c Nejs. Srdci- probodené srdce, kralování Kristovo/, reforma liturgie svatého týdne, umožnění večerní mše, omázení eucharistického postu, zjednodušení rubrik 1955 /jediná orace!/, nové rubriky 1950 /Confiteor před přijímáním lidu/. Jsou to jen malé krůčky, jsou ovšem doprovázeny tak širokým a usilovným

studnem liturgie s takovým všeobecným zájmem
o liturgii a nadšením pro ni, že Ježíšův odkaz,
skrze nějž se má jméno Boží stát velikým mezi ná-
rody /Mat 11, 11/, se svou liturgickou podobou pro-
káže jako radostná slavnost společenství Božího
lidu, jako koruna křesťanského života jako neu-
tuchející pramen mšeosti Církve.